

УДК 332.142.6:336.02
КП
N держреєстрації 0115U002552
Інв. №

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
(Сум ДУ)
4007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2;
тел. (0542) 33 53 83; факс 33 40 58

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з наукової роботи, д.ф-м.н.
_____ А.М. Черноус

ЗВІТ
ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ
Фінансове забезпечення регіонального розвитку в умовах ефективного
природокористування

РОЗРОБКА ПРАКТИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕФЕКТИВНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ШЛЯХОМ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ЙОГО ФІНАНСОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
(проміжний)

Начальник НДЧ
к.ф.-м. н., с.н.с

Д. І. Курбатов

Керівник НДР
док. екон. наук, професор

В. Г. Боронос

2017

Рукопис закінчено 28 лютого 2017 р.
Результати цієї роботи розглянуто науковою радою СумДУ,
протокол від 25.03.2017 № 7

СПИСОК АВТОРІВ

Керівник НДР, вед. наук.співроб., д. е. н., професор	2017.02.28	В. Г. Боронос
Відповідальний виконавець, старший наук.співроб., канд.екон.наук, старший викладач	2017.02.28	І. В. Тютюнник (вступ, висновки, 1,2,3)
Вед. наук. співроб., канд. екон. наук, професор	2017.02.28	В.М. Боронос (розд. 2,3)
Вед. наук. співроб., док. екон. наук, професор	2017.02.28	І.В. Басанцов (розд. 3)
Вед. наук. співроб., док. екон. наук, професор	2017.02.28	І.М. Кобушко (розд. 3)
Вед. наук. співроб., док. екон. наук, доцент	2017.02.28	Л.Л. Гриценко (розд. 3)
Вед. наук. співроб., канд. техн. наук, професор	2017.02.28	В.Т. Александров (розд. 3)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, доцент	2017.02.28	М.Ю. Абрамчук (розд. 1,2)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, доцент	2017.02.28	Н.А. Антонюк (розд. 1,3)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, доцент	2017.02.28	К.В. Ілляшенко (розд. 1,3)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, доцент	2017.02.28	Т.О. Ілляшенко (розд. 1,2)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, доцент	2017.02.28	О.В. Зайцев (розд. 1,2)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, доцент	2017.02.28	О.О. Захаркін (розд. 1,2)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, доцент	2017.02.28	Л.С. Захаркіна (розд. 1,2)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, доцент	2017.02.28	Т.В. Касьяненко (розд. 2)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, доцент	2017.02.28	Н.В. Котенко (розд. 2,3)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, доцент	2017.02.28	М.В. Костель (розд. 1,3)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, доцент	2017.02.28	І.Й. Плікус (розд. 1,3)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, доцент	2017.02.28	С.В. Похилько (розд. 1,2)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, доцент	2017.02.28	П.М. Рубанов (розд. 1,3)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, доцент	2017.02.28	І.Д. Скляр (розд. 1,3)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, ст. викладач	2017.02.28	Д. В. Леус (розд. 1,2)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, ст. викладач	2017.02.28	А.В. Салтикова (розд. 1,2)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, ст. викладач	2017.02.28	Ю. Г. Гуменна (розд. 1,3)
Старший наук. співроб., канд. екон. наук, ст. викладач	2017.02.28	Ю.М. Шкодкіна (розд. 3)
Молодший наук. співроб., ст. викладач	2017.02.28	Т.А. Жукова (розд. 1)
Молодший наук. співроб., ст. викладач	2017.02.28	Д.Г. Михайленко (розд. 2)
Молодший наук. співроб., ст. викладач	2017.02.28	В.В. Могильний (розд. 2)
Молодший наук. співроб., аспірант	2017.02.28	А.С. Сидоренко (розд. 1)
Молодший наук. співроб., аспірант	2017.02.28	М. Є. Колесник (розд. 1)
Молодший наук. співроб., аспірант	2017.02.28	С. М. Солодовніков (розд. 1)
Молодший наук. співроб., аспірант	2017.02.28	Л. В. Довга (розд. 1)
Молодший наук. співроб., аспірант	2017.02.28	Ж. С. Пронікова (розд. 1)

РЕФЕРАТ

Звіт про НДР: 69 с., 8 табл., 10 рис., 59 джерел.

Об'єкт дослідження: процес фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону.

Мета роботи: розробка науково-методичних положень щодо удосконалення процесу фінансового забезпечення регіону в умовах ефективного природокористування.

Методи дослідження: системний підхід, діалектичний метод, метод логічного узагальнення, метод наукової абстракції та логічного узагальнення, метод економіко-математичного моделювання, порівняння, ранжування, статистичний, графічний та порівняльний методи.

Результатом роботи є поглиблення теоретико-методичних основ управління процесами фінансування регіонального розвитку, що сприятиме підвищенню рівня екологоорієнтованого розвитку регіонів в сучасних умовах функціонування економіки.

Взаємозв'язок з іншими роботами: окремі результати доповідалися на науково-практичних конференціях, публікувалися в наукових виданнях.

Рекомендації по використанню результатів роботи: на підставі проведеного аналізу можуть бути запропоновані науково-методичні підходи до забезпечення ефективного регіонального природокористування на основі удосконалення процесу його фінансового забезпечення.

Галузь застосування: для системи управління екологоорієнтованим розвитком економіки України на рівні законодавчої і виконавчої влади та на регіональному рівні.

Значущість роботи і висновки: створює теоретично-методичну базу для подальшого обґрунтування ефективних нормативно-законодавчих рішень у сфері розробки фінансової політики управління розвитком регіону в умовах ефективного природокористування.

Прогнозні припущення про розвиток об'єкту дослідження: подальше поглиблення наукового обґрунтування механізму ефективного формування та управління процесом фінансового забезпечення регіону в умовах ефективного природокористування.

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК СТІЙКИЙ РОЗВИТОК, ЕФЕКТИВНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
1 Концептуальні основи удосконалення процесу фінансування регіонального розвитку.....	6
2 Узгодження рівня екологоорієнтованого розвитку регіону та його фінансового забезпечення	20
3 Теоретичні підходи до оцінки рівня екологоорієнтованого розвитку регіону	32
ВИСНОВКИ.....	60
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	62

ВСТУП

Негативні процеси в економіці та соціумі призводять до підвищення рівня екологічного ризику, що ставить під загрозу можливість переходу на модель сталого розвитку окремого регіону та держави в цілому. Кризові явища в екологічній сфері, зумовлені діяльністю людства обумовили необхідність дослідження проблеми фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону. Вирішення цієї проблеми тісно пов'язане з розвитком науково-методичних положень щодо удосконалення процесу фінансового забезпечення регіону в системі екологоорієнтованого розвитку.

Незважаючи на високоіндустріалізований технологічний уклад національного господарства для України переважаючим є техногенний тип економічного розвитку, що не відповідає екологічним стандартам та обмеженням і супроводжується виснажливим використанням невідновлюваних природних ресурсів та екодеструктивним впливом на відновлювальні ресурси. Це зумовлює зростання ролі саме екологоорієнтованого розвитку та відповідно формує передумови до створення механізмів забезпечення такого розвитку.

Регіональний аспект фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку визначає суб'єктну основу для здійснення фінансування та регулювання такого процесу, яка включає органи місцевого самоврядування, підприємства та організації, домогосподарства. Зважаючи на те, що головним розпорядником коштів на регіональному рівні виступають органи місцевого самоврядування, фінансове забезпечення має реалізовуватись комплексно на основі формування, розподілу і використання фінансових ресурсів. Відповідно й екологічний характер стратегій розвитку регіону повинен враховуватись на всіх зазначених етапах процесу фінансування.

1 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ФІНАНСУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Оскільки рівень екологоорієнтованого розвитку країни значною мірою залежить від ступеня екологічного розвитку її регіонів – регулювання екологічного розвитку регіону є одним із найактуальніших питань сучасності. Однак, незважаючи на складну економічну та екологічну ситуацію в країні, ефективність процесу державного регулювання екологічного розвитку, залишається на низькому рівні. Саме це і зумовлює актуалізацію питань адаптації існуючого процесу фінансування екологічно сталого розвитку регіону до потреб сьогодення.

В процесі даних трансформаційних зрушень суттєвим дестабілізуючим фактором є значне різноманіття протиріч, що з одного боку, виступають додатковою рушійною силою в даному процесі, а з іншого – суттєво знижують його результативність.

Однією з ключових проблем є наявність *протиріч еколого-економічного характеру*. Максимізація прибутку суб'єкта господарювання вимагає збільшення обсягів використання природних ресурсів та одночасно призводить до їх суттєвого виснаження та нанесення значної шкоди довкіллю, а раціональне природокористування одночасно означає понесення додаткових витрат виробництва та, як наслідок, зменшення економічного результату. За цих умов досягнення узгодженості між інтересами суб'єктів господарювання та охороною навколишнього середовища є одним з ключових завдань сучасності.

Вирішення даної проблеми можливе, в першу чергу, за рахунок зміни відношення керівництва підприємства до екологоорієнтованої діяльності, котрі розглядають екологічні проекти як один із ключових факторів ризику та відповідно не оцінюють економічні ефекти від їх реалізації в процесі прийняття управлінських рішень.

Крім того, важливим є врахування того факту, що максимальне задоволення людських потреб вже не може оцінюватись лише показниками

матеріального добробуту (який досягається завдяки економічному зростанню), як це було в минулому, тобто, без врахування екологічного добробуту людей, який забезпечується відповідним станом навколишнього природного середовища. Відповідно до принципу узгодженості в процесі реалізації екологоорієнтованої політики на глобальному, державному та регіональному рівнях, ефективний процес екологічно сталого розвитку регіону полягає в забезпеченні матеріального та екологічного добробуту нинішнього та майбутнього поколінь за рахунок раціонального використання природних та економічних ресурсів регіону, при одночасному збереженні рівноваги в природному середовищі. Врахування зазначених умов сприятиме не лише покращенню екологічної ситуації в країні але й підвищенню рівня матеріального добробуту населення, особливо в довгостроковій перспективі.

Не сприяє екологоорієнтованому розвитку і наявність *протиріч фінансового характеру*. Відсутність ефективно діючої законодавчої бази (свідченням чого є наведені в таблиці 1.1 дані), що відповідає міжнародним вимогам, в сфері оподаткування, дає можливість суб'єктам господарювання ухилятися від сплати платежів та відповідно не виступає суттєвим стимулом для переорієнтації ними своєї діяльності.

Таблиця 1.1 - Аналіз ефективності процесу стягнення екологічних податків та зборів в Україні

Рік	Пред'явлено до сплати, млн. грн	Фактично сплачено, млн. грн	Ефективність
2007	863,5	737,43	85,4
2008	955,7	981,50	102,7
2009	1065,3	1041,86	97,8
2010	1198,7	1107,6	92,4
2011	1361,2	1229,16	90,3
2012	1990,0	1824,83	91,7

Існуюча формула розрахунку екологічного податку та зборів за забруднення навколишнього середовища не забезпечує надходження достатнього обсягу коштів для фінансування природоохоронних заходів. Як

показують результати аналізу протягом останніх трьох років приблизно 10% від загальної суми зобов'язань платників екологічного податку та зборів (що в середньому складає більше 1 млн. грн.) не надходять до бюджету. З точки зору менеджерів підприємства незначні суми екологічного податку та зборів виступають набагато меншим тягарем ніж витрати на реалізацію природоохоронних заходів. Зважаючи на те, що сучасна політика субсидіювання та передачі трансфертів на місця не характеризується високим рівнем прозорості та обґрунтованості, а сама формула розподілу міжбюджетних трансфертів практично не враховує екологічні показники діяльності регіону, важливого значення набуває підвищення ефективності податкового стимулювання екологоорієнтованої діяльності на рівні регіону.

Протиріччя територіального характеру полягають у невідповідності існуючої процедури розподілу бюджетних коштів рівню природно-ресурсного забезпечення регіону. Так, наприклад, порівняння Донецької, Дніпропетровської та інших областей країни з високим ступенем навантаження на навколишнє середовище з Львівською, Івано-Франківською областями, де обсяг викидів забруднюючих речовин є порівняно меншим, дозволяє зробити висновок про доцільність врахування кількості та якості ресурсів в регіоні та ступеня їх виснаження, в процесі міжбюджетного вирівнювання, оскільки саме ці показники можуть суттєво впливати, як на потребу в фінансових ресурсах в регіоні, так і на рівень його інвестиційної привабливості.

Поведений в таблиці 1.2 аналіз доходів місцевих бюджетів на душу населення, засвідчив наявність значного ступеня диференціації в його рівнях, та відповідно різні можливості регіону до фінансування природоохоронних заходів за рахунок власних фінансових ресурсів.

Таблиця 1.2. - Порівняльний аналіз доходів місцевого бюджету на душу населення за регіонами України, млн. грн.

	2011	2012	2013	2014	2015
АРК	1647,43	1536,16	1571,492	1629,637	1650,007
Вінницька	963,49	909,65	930,572	965,0031	977,0657
Волинська	793,47	758,33	775,7716	804,4751	814,5311
Дніпропетровська	1833,18	1703,8	1742,987	1807,478	1830,071
Донецька	1670,4	1641,37	1679,122	1741,249	1763,015
Житомирська	987,28	919,02	940,1575	974,9433	987,1301
Закарпатська	743,62	685,86	701,6348	727,5953	736,6902
Запорізька	1546,34	1448,22	1481,529	1536,346	1555,55
Івано-Франківська	840,43	773,33	791,1166	820,3879	830,6428
Київська	1515,41	1483,71	1517,835	1573,995	1593,67
Кіровоградська	1037,05	980,23	1002,775	1039,878	1052,876
Луганська	1216,13	1232,81	1261,165	1307,828	1324,176
Львівська	1096,65	1037,63	1061,495	1100,771	1114,53
Миколаївська	1200,32	1097	1122,231	1163,754	1178,3
Одеська	1415,92	1210,17	1238,004	1283,81	1299,858
Полтавська	1426,7	1498,24	1532,7	1589,409	1609,277
Рівненська	912,73	860,07	879,8516	912,4061	923,8112
Сумська	1105,26	1072,38	1097,045	1137,635	1151,856
Тернопільська	721,85	669,93	685,3384	710,6959	719,5796
Харківська	1374,4	1291,12	1320,816	1369,686	1386,807
Херсонська	909,2	815,13	833,878	864,7315	875,5406
Хмельницька	937,59	866,94	886,8796	919,6942	931,1903
Черкаська	1109,35	1004,67	1027,777	1065,805	1079,128
Чернівецька	810,63	655,32	670,3924	695,1969	703,8868
Чернігівська	958,11	936,37	957,9065	993,3491	1005,766

Необхідність подолання існуючих протиріч виступає рушійною силою трансформації процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону та визначає пріоритетні напрямки даної діяльності, які наведені на рисунку 1.1.

Однак, навіть визначення основних протиріч у процесі природокористування та окреслення перспективних напрямів їх вирішення, не сприятимуть досягненню цілей сталого розвитку, як в короткостроковій так і в довгостроковій перспективах. Оскільки ефективна реалізація екологічної політики на регіональному рівні неможлива без наявності відповідного фінансового забезпечення, досягнення даних завдань можливе лише за умови ефективного фінансового механізму, котрий забезпечував би узгодженість екологічної та економічної складової регіонального розвитку.

На сьогоднішній день в економічній науці існує значна кількість підходів до формування політики фінансового забезпечення регіону, залежно від цілей та завдань, котрі стояли перед економікою.

Сучасні ж тенденції регіонального розвитку вимагають у органів державної влади переорієнтації діяльності з точки зору забезпечення економічних та соціальних гарантій населенню за умови зменшення впливу на навколишнє середовище, шляхом розширення переліку джерел формування фінансових ресурсів, як на регіональному так і на державному рівнях, залучення внутрішніх та зовнішніх інвесторів, підвищення темпів відтворення економічного потенціалу регіонів та пошуку оптимальних моделей взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

З метою обґрунтування найбільш ефективних шляхів удосконалення процесу фінансування регіонального розвитку проведемо аналіз підходів до розуміння сутності фінансового забезпечення регіону, форм та методів його реалізації.

В економічному словнику поняття «фінансове забезпечення розвитку економіки регіонів» трактується як формування цільових грошових фондів у достатніх розмірах та їх ефективне використання в межах регіону, тобто окремої територіальної одиниці (наприклад, природної, економічної, політичної тощо), дещо відмінної від існуючого політичного або адміністративного поділу [18].

Рисунок 1.1 – Теоретичні передумови подолання протиріч у процесі фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону

Таблиця 1.3

Аналіз підходів до визначення поняття «фінансове забезпечення»
[узагальнено автором на основі 4, 15, 45, 47, 55]

Автор	Визначення
1	2
В. І. Оспіщев	Фінансове забезпечення – це основний метод фінансового впливу на соціально-економічний розвиток, який регулюється на основі відповідної системи функціонування, яке може здійснюватись в трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування.
В. М. Опарін	Фінансове забезпечення «реалізується на основі відповідної системи фінансування, яке може здійснюватись через самофінансування, кредитування та зовнішнє фінансування.
Н. Ю. Мельничук	Фінансове забезпечення місцевого самоврядування – це сукупність фінансових ресурсів, які зосереджуються у відповідних фондах та використовуючи які органи місцевого самоврядування виконують покладені на них функції та повноваження забезпечуючи соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальної одиниці.
Л. В. Панасюк	Фінансове забезпечення місцевих органів - сукупність заходів щодо акумуляції, розподілу та використання фінансових ресурсів з метою створення умов, що сприяють ефективному здійсненню економічних процесів на відповідній території, реалізації запланованих соціальних програм та запобіганню і усуненню порушень при використанні фінансових ресурсів, тобто зроблено акцент на необхідності поєднання ефективності мобілізації фінансових ресурсів і контролю за їх використанням.
М. В. Гончаренко	Фінансове забезпечення розвитку територій слід розуміти як сукупність заходів, спрямованих на мобілізацію наявних та виявлення і залучення потенційних фінансових ресурсів місцевої влади, держави, суб'єктів господарювання, місцевої громади, а також ресурсів зовнішніх інвесторів та формування шляхом їх об'єднання фінансової основи для економічних процесів на відповідній території, реалізації запланованих соціальних програм, проектів, підтримки стабільного функціонування інфраструктури та вдосконалення місцевого життєвого середовища.
В. Л. Бондаренко	Фінансове забезпечення розвитку міста - гарантоване певними заходами привласнення та використання вартостей у грошовій формі місцевими органами влади для соціально-економічного розвитку міст.
О. Л. Щербакова	Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку міста – це сукупність заходів, спрямованих на мобілізацію наявних та виявлення і залучення потенційних фінансових ресурсів суб'єктів управління розвитком міста (місцевої влади, держави, суб'єктів господарювання, місцевої громади), а також ресурсів зовнішніх інвесторів та формування шляхом їх об'єднання фінансової основи для здійснення економічних процесів на відповідній території, реалізації запланованих соціальних програм, проектів, підтримки стабільного функціонування інфраструктури міста та вдосконалення міського життєвого середовища.

І. Зятковський та Л. Осіпчук, основними формами фінансового забезпечення визначають: бюджетне фінансування, кредитування, самофінансування, оренду та інвестування, акцентуючи в основному увагу на заходах підвищення бюджетного фінансування, зниження рівня оподаткування, пошуках джерел самофінансування та залученні банківського кредитування для покращення фінансового забезпечення [21].

Серед форм фінансового забезпечення А. Кузнєцова виділяє такі їх групи, як: державне фінансування, що включає бюджетне фінансування та податковий кредит; самофінансування, тобто власні кошти підприємств; позичковий капітал, що охоплює банківський кредит, небанківське фінансування, страхові кошти, іноземний капітал, заощадження фізичних осіб [40].

Враховуючи вищезазначене та приймаючи до уваги тенденції еколого-економічного розвитку України під фінансовим забезпеченням екологоорієнтованого розвитку пропонується розуміти процес формування фінансових ресурсів органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та домогосподарств, який за допомогою сукупності форм, методів, інструментів дозволяє створювати сприятливі умови для сталого розвитку регіонів.

Як вже було зазначено вище, головною проблемою переходу країни до моделі сталого розвитку є недостатній обсяг фінансових ресурсів. В Україні фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, домогосподарств, добровільних внесків та інших коштів.

Однак, враховуючи низький рівень інвестиційної активності переважної більшості суб'єктів господарювання та високу частку збиткових підприємств, фінансування екологоорієнтованих заходів здійснюється переважно за рахунок досить обмеженого обсягу коштів бюджету розвитку державного та місцевих бюджетів, що і зумовлює необхідність удосконалення процесу формування та

використання бюджетних коштів та узгодження його з вимогами та принципами сталого розвитку.

З цією метою важливого значення набуває визначення принципів фінансового забезпечення регіону з урахуванням вимог екологічно сталого розвитку:

Екологічної спрямованості – ключовими показниками відбору пріоритетних програм та заходів на регіональному рівні повинні бути екологічні результати реалізації зазначених заходів. На нашу думку, даний принцип повинен стати визначальним в процесі відбору пріоритетних проектів для фінансування.

Планомірності – фінансування заходів повинно здійснюватися виключно в рамках державних програм та стратегій регіонального розвитку з дотриманням умови бюджетної збалансованості. Оскільки фінансування заходів здійснюється здебільшого за рахунок бюджетних коштів відповідно до Державного бюджету, дотримання принципу планомірності сприятиме підвищенню прозорості та відкритості даного процесу. Процес формування, та реалізації стратегії екологоорієнтованого розвитку регіону можна представити у вигляді трьох послідовних етапів: формування.

Адресності – виділення коштів з бюджету відповідного рівня здійснюється за принципом цільової спрямованості. Дотримання даного принципу потребує розробки конкретних критеріїв та показників, що слугували б основою для прийняття рішень щодо виділення коштів.

На нашу думку, застосування даного принципу забезпечить оптимізацію процесу формування та розподілу коштів та сприятиме підвищенню ефективності реалізації природоохоронних заходів. На думку експертів, адресна бюджетна підтримка реального сектору економіки може дати серйозний мультиплікативний ефект та дозволить не лише суттєво пожвавити розвиток однієї галузі економіки але й слугуватиме основою для розвитку суміжних з нею галузей.

В межах даного принципу важливого значення набуває визначення конкретних отримувачів бюджетних коштів. Експерти Світового банку [45], в якості індикаторів пропонують використовувати не лише рівень доходу але й сукупність регіональних характеристик економічних суб'єктів. На нашу думку, саме особливості регіонального розвитку мають бути в основі прийняття управлінських рішень, що дасть можливість максимально задовольнити потребу в фінансових ресурсах окремих регіонів при одночасній економії бюджетних коштів.

На сьогоднішній день, на нашу думку, головною проблемою у процесі фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіонів є необґрунтований характер розподілу бюджетних коштів. Наявність тіньових та корупційних схем надання державної підтримки посилюють диспропорції в еколого-економічному розвитку регіонів та зменшують ефект від реалізації екологічно спрямованих заходів.

Застосування адресного підходу передбачає орієнтацію саме на депресивні регіони, котрі відчувають найбільшу потребу в фінансових ресурсах та неспроможні самотійно реалізувати екологоорієнтовані заходи.

На рисунку 1.2 здійснено порівняння адресного та загального підходів до фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону.

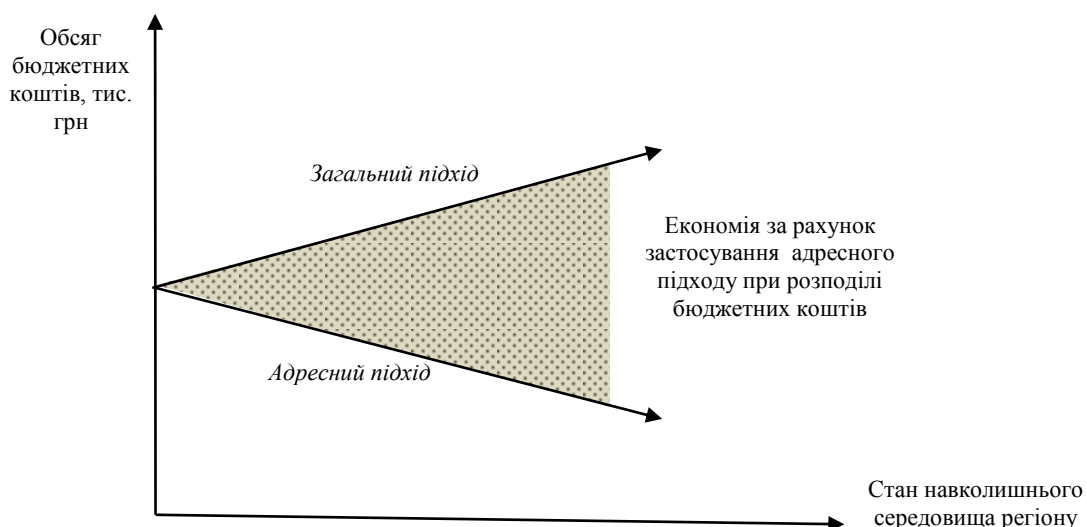

Рисунок 1.2 – Порівняння загального та адресного підходу до фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону

Гармонізації – узгодження екологічних та економічних показників в процесі фінансування природоохоронних заходів. Так, В.Л. Мунтян зазначає, що не можна заперечувати існування суперечності технічного прогресу з природою, яка полягає не в тому, що техніка руйнує природу, вона допомагає людині створювати з природних ресурсів матеріальні блага і водночас руйнує поле свого застосування – природу... [42]. збалансованості, узгодженості, відтворюваності.

В основі даного принципу лежить необхідність усвідомлення тісного взаємозв'язку між людиною та навколишнім середовищем під яким розуміється взаємообумовленість стану довкілля та економічної діяльності людини, результати якої призводять до трансформації економічних стосунків. Функціонування економіки на засадах принципу гармонізації передбачає не лише врахування екологічного фактору в процесі реалізації окремих програм та заходів але й формування концепції соціально-економічного розвитку виходячи з передумови єдності людини з природою.

Так звані «інтереси природи» – це інтереси людини. Щоб людина змогла завжди задовольняти їх, природа повинна бути збережена. Зруйновані природні ресурси, забруднене навколишнє середовище створюють непередбачені труднощі для майбутнього розвитку суспільства, а також науково-технічного прогресу.

Враховуючи вищезазначене, гармонізація взаємовідносин людини з природою потребує ошадливого ставлення до навколишнього середовища та мінімізації використання природних ресурсів. Однак враховуючи інтенсивний розвиток виробництва та потребу в споживанні значного обсягу природних сировини та матеріалів, сутність принципу гармонізації повинна зводитися не лише до зменшення впливу на навколишнє середовище а й до реалізації природоохоронних заходів.

Так, на думку Г.В.Анісімової гармонізація суспільства і природи містить наступні компоненти: раціональне природокористування, оптимальний соціально-економічний розвиток регіонів, рівень здоров'я населення, стан

трудового потенціалу та ін. [2]. Виходячи з цього можна зробити висновок, про універсальний та узагальнюючий характер принципу гармонізації.

Крім розглянутих принципів, на нашу думку, доцільним є виділення принципів потенціальної спроможності та еколого-економічної адаптивності, реалізація яких і сприятиме наближенню процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону до вимог сталого розвитку.

Принцип потенціальної спроможності полягає, в наявності диференційованого підходу в процесі фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку залежно від потенційних можливостей регіону до самофінансування свого розвитку. На нашу думку, даний принцип повинен лежати в основі міжбюджетного вирівнювання, оскільки врахування потенційних можливостей регіону, сприятиме підвищенню прозорості в процесі розподілу бюджетних коштів та забезпеченню відповідності між можливостями регіону до самостійного фінансування свого розвитку та обсягом залучених коштів.

В регіонах, що мають високі потенційні можливості в порівнянні з іншими регіонами України головними джерелами фінансування екологоорієнтованих заходів повинні бути інвестиції та власні кошти підприємств та організацій.

Екологічно сталий розвиток регіонів з найнижчим рівнем потенціалу екологоорієнтованого розвитку повинні фінансуватися за рахунок міжбюджетних трансфертів та коштів фонду охорони навколишнього природного середовища.

Інтенсивне зростання темпів виробництва вимагає залучення значного обсягу природних ресурсів, обсяги використання яких іноді перевищують темпи їх відновлення. Враховуючи наявність значної кількості не відтворюваних та частково відтворюваних природних ресурсів значної актуальності набувають питання спроможності регіону адаптуватися до даних змін.

З огляду на це, одним із найважливіших принципів в процесі переходу країни на модель сталого розвитку є принцип еколого-економічної адаптивності регіону, який передбачає наявність динамічної реакції органів державної та місцевої влади, суб'єктів підприємницької діяльності на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі регіону та забезпечення ефективного процесу стратегічного управління фінансовим забезпеченням екологоорієнтованого розвитку регіону.

На основі аналізу підходів до розуміння сутності та змісту адаптивності під еколого-економічною адаптивністю регіону пропонується розуміти здатність до розробки та реалізації стратегії фінансування екологоорієнтованого розвитку, за якої темпи реалізації природоохоронних заходів, за рахунок впровадження, як світового досвіду так і передових технологій, значно випереджали б темпи зростання навантаження на довкілля.

Реалізація даного принципу можлива лише за наявності ефективного механізму фінансового забезпечення регіону за рахунок своєчасної трансформації стратегії управління регіональним розвитком на всіх стадіях її формування та реалізації під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Враховуючи наявність значного впливу екологічного фактору на рівень фінансових можливостей регіону, основні напрямки якого наведені в попередньому розділі, можна зробити висновок, що трансформація процесу фінансового забезпечення екологічно сталого розвитку, відповідно до зазначених принципів, забезпечить не лише поліпшення якості компонент навколишнього середовища але й отримання економічних ефектів від модернізації виробництв, застосування відновлюваних, екологічно чистих джерел енергії, запровадження ефективного процесу утилізації відходів, тощо.

Основні етапи та результати трансформації процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку наведені на рисунку 1.3.

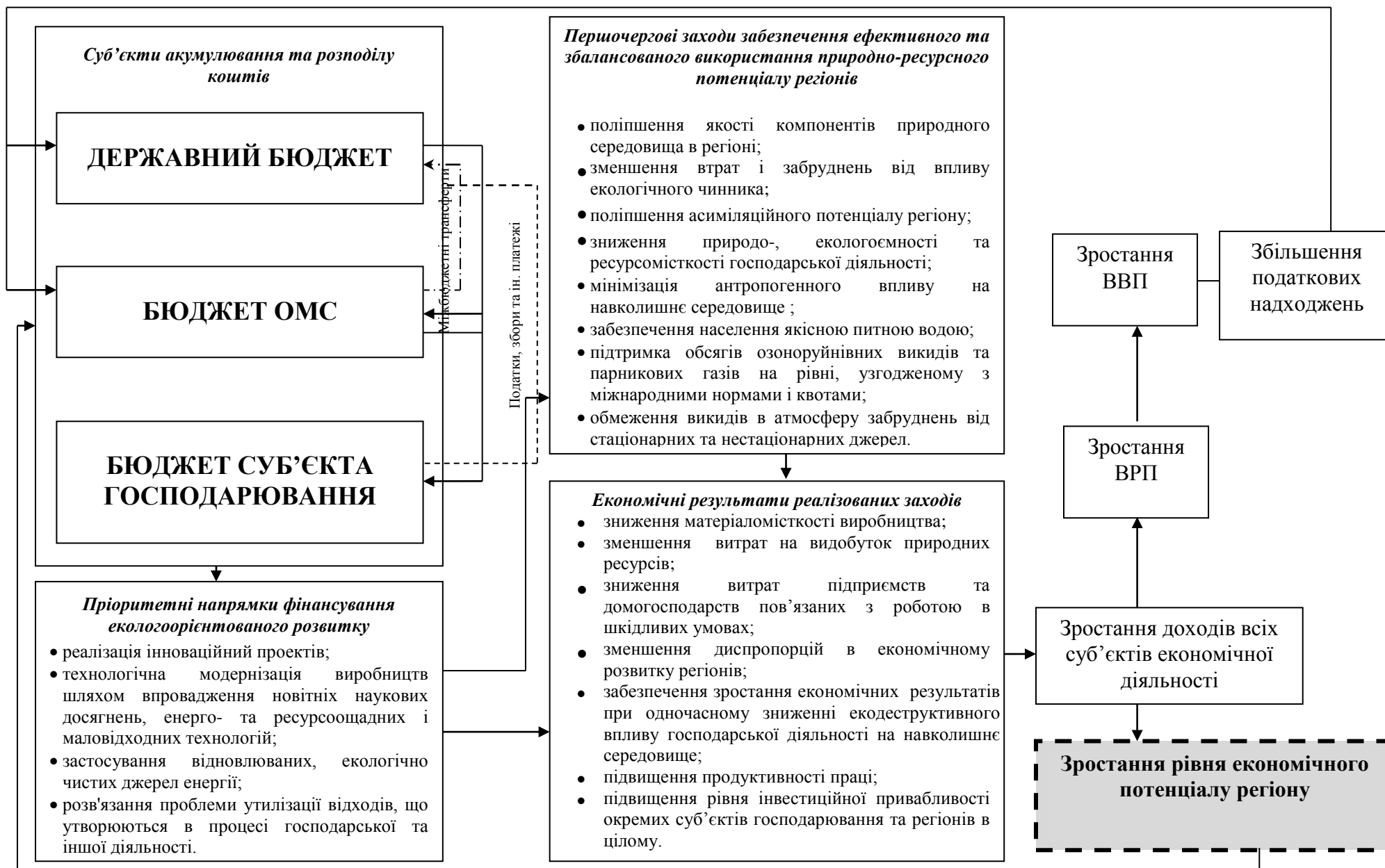

Рисунок 1.3 – Трансформація процесу фінансового забезпечення регіону в умовах екологоорієнтованого розвитку

2 УЗГОДЖЕННЯ РІВНЯ ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ ТА ЙОГО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Фінансування регіону передбачає застосування сукупності державних та ринкових інструментів стимулювання екологоорієнтованого розвитку. Аналіз світового досвіду реалізації державної політики у сфері природокористування свідчить про необхідність пошуку та застосування прогресивних методів та впровадження новітніх технологій, використання значного обсягу різноманітних стимулюючих чи обмежувальних інструментів. Однак, на нашу думку, вирішення проблем фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону потребує відбору та застосування пріоритетних методів та інструментів базуючись на врахуванні національних, регіональних та економічних особливостей розвитку кожної конкретної території.

Аналіз наукових підходів до класифікації інструментів забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіонів дозволив виділити три їх основні групи:

- обмежувальні, дія яких спрямована на примусове дотримання суб'єктами економічної діяльності міжнародних та національних вимог екологічного законодавства. До таких інструментів належать нормативне регулювання, штрафні санкції та ін.
- стимулюючі, метою яких є спонукання природокористувачів до більш ощадливого ставлення до навколишнього середовища, впровадження ресурсощадних технологій, застосування безвідходного виробництва та ін., шляхом застосування податкових пільг та інших переваг.
- підтримуючі, направлені на підтримку економічних суб'єктів в процесі здійснення ними природоохоронних заходів. Як правило, дана підтримка реалізується за допомогою застосування субсидій, пільгового кредитування, різноманітного роду виплат. Аналогічно до стимулюючих

інструментів вони направлені на використання екологічно безпечних видів техніки та технологій.

Проаналізуємо деякі з них точки зору доцільності їх використання в рамках переходу країни на модель екологічно сталого розвитку.

Досвід реалізації політики фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку на регіональному рівні, свідчить про важливу роль політики розподілу та перерозподілу бюджетних ресурсів. За цих умов, серед усіх видів інструментів бюджетного регулювання вагоме місце займають *податки та збори*, як потужні інструменти управління природокористуванням. В умовах обмеженого обсягу бюджетних коштів податки можуть слугувати важливим інструментом стимулювання суб'єктів господарювання до переходу на концепцію сталого розвитку.

Європейська комісія визначає екологічні податки як всі податки, база стягнення яких чинить специфічний негативний вплив на навколишнє середовище [59]. Екологічні податки були визначені в рамках ОЕСР і Міжнародного енергетичного агентства, як будь-які обов'язкові односторонні платежі органам державного управління, база стягнення яких має відношення до екології (при цьому податкову базу становлять енергоносії, транспортні засоби, відходи, викиди, природні ресурси і т.д.).

Податковий кодекс України визначає екологічний податок як загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів в атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 року [49]. Як видно, законодавством визначено конкретний перелік видів діяльності та радіоактивних відходів, котрі слугують базою оподаткування.

Екологічні податки застосовуються у всіх економічно розвинутих країнах. У цілому по ЄС частка таких податків у сукупному ВВП країн-членів

збільшилася з 2,6 % у 1980 р. до 2,9 % в 1994 р. Подальші зростання були пов'язані з розширенням складу членів ЄС. У 27 країнах ЄС у 2009 р. Екологічні податки становили 2,4 % від ВВП. До країн – членів з найбільшою часткою цих податків у ВВП належать: Данія (5,7 %), Нідерланди (3,9 %), Болгарія і Мальта (по 3,5 %), а найнижча частка в Іспанії (1,6 %), Литві (1,7 %), Румунії (1,8 %) і Латвії (1,9 %) [57].

Аналіз частки екологічних податків у загальному обсязі оподаткування (рис. 2.1) показав, що найнижчий показник – 3,2% мають США. Середнє значення, що складає 6,1 % мають Греція та Нова Зеландія, Японія – 6,5 %, Фінляндія – 7,3 %.

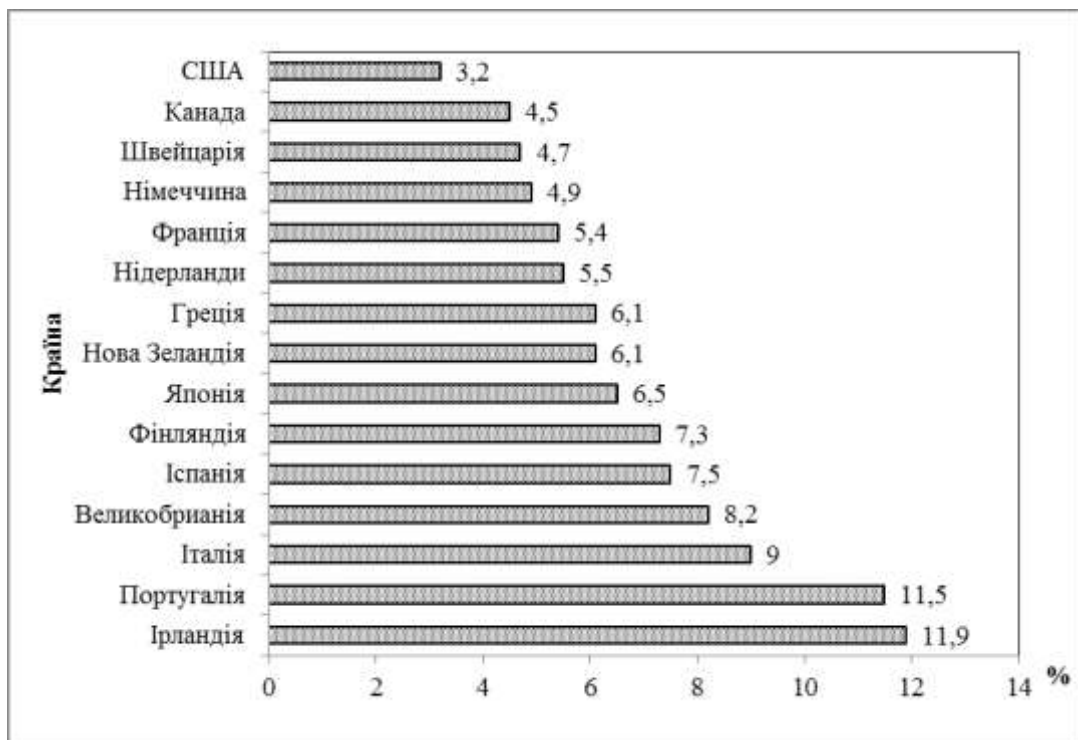

Рисунок 2.1 - Частка екологічних податків у загальному обсязі оподаткування в різних країнах, % [56]

Розглянувши види екологічних податків, впроваджених у Великобританії, Німеччині, Польщі, Словенії, Латвії, Литві та Чехії, маємо підстави зробити висновок про те, що екологічні податки можуть бути більш чи менш деталізованими у своєму поділі, від чого і залежить їхня кількість.

Новий Податковий кодекс України, що набув чинності від 2 грудня 2010 року, визначає особливості стягнення екологічного податку (розділ VIII “Екологічний податок”), його ставки, об’єкти та суб’єктів оподаткування. Статтею 240 ПКУ визначається перелік видів діяльності, котрі є базою оподаткування:

- податок на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;
- податок на викиди забруднюючих речовин в атмосферу пересувними джерелами забруднення в разі використання ними палива;
- податок на скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об’єкти;
- податок за розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях або на об’єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини;
- податок за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені);
- тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк [49].

Якщо порівняти цей перелік екологічних податків з видами екологічних податків, виокремлених за результатами аналізу екологічного оподаткування європейських країн, то виявиться, що в Україні запроваджено екологічні податки трьох видів:

1) плата за забруднення навколишнього середовища (податок на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення та пересувними джерелами забруднення в разі використання ними палива, податок на скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об’єкти);

2) податки на відходи (податок за розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях або на об’єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини);

3) специфічні для нашої країни податки (податок за утворення радіоактивних відходів (з урахуванням уже накопичених), тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк).

Як вже було зазначено в попередньому підрозділі, існуюча система оподаткування в Україні не відповідає стану навколишнього природного середовища та потребує суттєвого вдосконалення. Одним із таких напрямів можна вважати запропонований підхід до визначення оптимального рівня оподаткування [44], здатного, з одного боку покривати витрати на компенсацію негативного впливу господарської діяльності на навколишнє середовище, а з іншого – не бути значним тягарем для суб'єктів господарювання та дестабілізатором їх діяльності.

Відповідно до даного підходу у оптимальному випадку, екологічно шкідливе виробництво має бути на рівні, за якого гранична користь (MB) від кожної наступної одиниці викидів (або від необмеження викидів на кожну додаткову одиницю) має дорівнювати граничним суспільним витратам (MSC) від даного виробництва, що дорівнює граничним приватним витратам (MC) та граничним зовнішнім витратам (MEC) від кожної додаткової одиниці забруднення. Якщо ринок є нерегульованим, внаслідок певного виробництва здійснюються викиди на рівні Q , за якого гранична користь від забруднення (MB) дорівнює приватним витратам (MC).

Однак, дуже складно практично оцінити заподіяні збитки. Тому найчастіше застосовується інший підхід. Спочатку встановлюється екологічна мета, потім визначається податкова ставка, яка має забезпечити досягнення поставленої мети. Втім, варто зазначити, що податкову ставку необхідно переглядати залежно від ефективності податку на практиці. Крім того, поступове підвищення податкової ставки сприяє застосуванню в першу чергу найбільш дешевих рішень з поступовим переходом до більш вартісних заходів.

Для того, щоб скоротити рівень забруднення до соціально оптимального (Q^*), необхідно запровадити непрямий податок t на одиницю викидів. Ідеальна

податкова ставка t повинна дорівнювати вертикальній відстані між кривими MSC та MC . Крім того, податкова ставка має дорівнювати граничним зовнішнім витратам (MEC) за соціально оптимального рівня забруднення Q^* .

Впровадження податку t спричиняє зміщення кривої граничної користи MB до MB' . Таким чином, застосування податку забезпечує інтерналізацію екстерналій та досягнення соціально оптимального рівня забруднення. Оскільки головною метою запровадження податку є інтерналізація негативних екстерналій, податкова ставка має дорівнювати граничним збиткам.

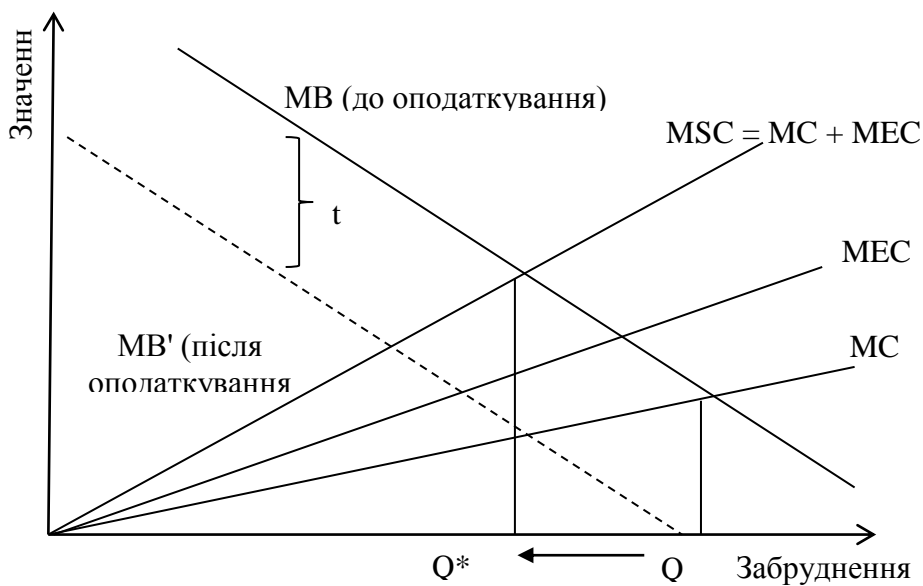

Рисунок 2.2 – Соціально оптимальний рівень оподаткування (OECD, 2006) [44]

Запровадження екологічних податків і платежів забезпечує прямий зв'язок між ефективністю природокористування і ефективністю виробничої діяльності підприємств, створює постійне джерело формування природоохоронних коштів держави і регіонів. Саме тому ми вважаємо даний інструмент найбільш перспективним для використання в Україні з точки зору здатності його впливати на поведінку суб'єктів економічної діяльності.

В еколого-економічній сфері податки і платежі є найбільш поширеною формою інструментарію завдяки можливості встановлення зв'язку економічних показників з розмірами впливу на середовище. Сюди можна віднести: плату за

забруднення навколишнього середовища, плату за викиди, плату за землю; плату за мінеральні ресурси; платежі за вирубування лісу.

Ефективність застосування природоохоронних податків у різних країнах світу різна. Так, виробники, які дотримуються стандартів забруднення, сплачують нижчі платежі за викиди (скиди), а ті, хто не виконує стандартів – вищі. Більш високі рівні оподаткування вимагають складної податкової структури та відповідних адміністративних механізмів. До країн, які досягли найбільших успіхів у розвитку екологічної системи оподаткування, належать: Данія, Норвегія, Нідерланди, США, Фінляндія та Швеція.

Важливою мірою є стимулювання екологічно орієнтованої діяльності економічних суб'єктів за допомогою системи пільгових податкових інструментів, що опосередковано відіграють роль дотаційного інструментарію. До основних напрямків надання податкових пільг можна віднести: податкові пільги з ПДВ та податку на прибуток на виробництво продукції екологічного призначення, для підприємств, що випускають екологічно чисту продукцію, податкові пільги з податку на прибуток на інвестиції екологічного призначення.

Одним з можливих шляхів зниження витрат на збирання податків є застосування екологічного податку на ресурси у формі акцизів. Акцизи є вилученням надприбутку, що можуть одержати суб'єкти при торгівлі. У здійсненні екологічної політики акцизи відіграють важливу роль завдяки можливості впливати на ціни енергоносіїв та мінеральної сировини.

Цей тип платежу встановлюється відповідно до потенціалу ресурсу щодо генерування викидів (скидів). Для більш шкідливих ресурсів розробляються податкові оклади, які розрізняють ці відмінності. Так, етиловий спирт оподатковується за вищою ціною, ніж неетиловий.

Широкого розповсюдження в системі економічного регулювання природокористування та відтворення природних ресурсів набули *штрафні санкції* за збільшення антропогенного навантаження на довкілля. Відповідно до екологічної сфери можна віднести такі види штрафних санкцій: міжнародні

санкції за порушення умов міжнародних договорів у галузі навколишнього середовища; штрафи за недотримання екологічного законодавства у країні.

Штрафи повинні накладатися на надмірні викиди, тобто ті, обсяг яких не відповідає стандартам. Штрафні санкції пов'язані зі спеціальною системою податкових ставок. Для промислових підприємств встановлюються норми оплати за воду, яку вони споживають, пропорційно кількості її забору з природних джерел або систем водопостачання, та обсягам стоків. Ціна підвищується по мірі зростання забруднення стоків різними шкідливими речовинами. Аналогічно змінюються і ціна повітря – пропорційно кількості і забрудненості відпрацьованих газів, земель – в залежності від площі ділянок, які зайняті під відходи, звалища тощо.

Зважаючи на сучасні реалії розвитку вітчизняної економіки, коли більшість заходів екологічного спрямування фінансуються виключно за власні кошти і лише незначна їх частина за рахунок зовнішніх інвестицій, субсидії, дотації та ін. є неодмінною складовою процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку на регіональному рівні.

Субсидія, дотація (як і податок) встановлюються або як певний відсоток до ціни товару, або в абсолютній сумі з розрахунку на одиницю товару. На рис. 2.3 зображено вплив дотації на ринкову рівновагу при виробництві та споживанні екологічно чистих економічних благ.

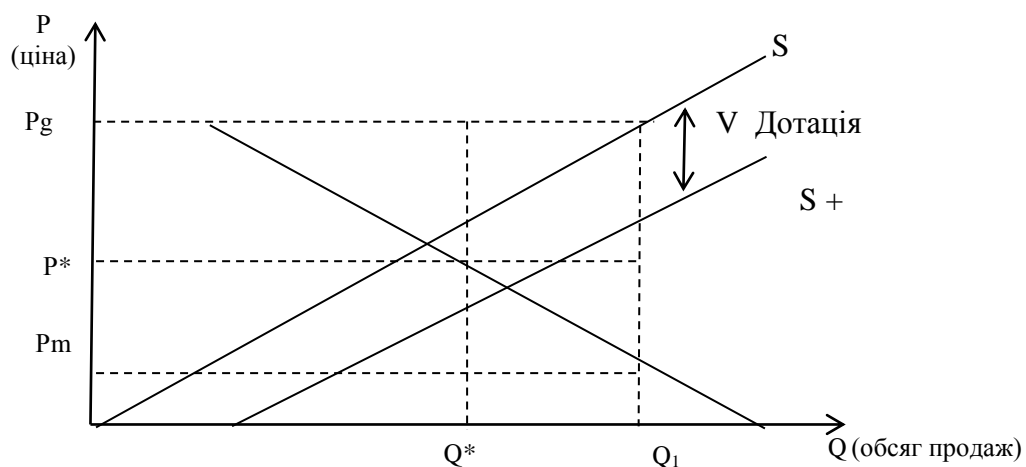

Рисунок 2.3 - Вплив дотації на споживання та виробництво екологічно чистих економічних благ

Без дотації ціна товару становила б величину P^* . При введенні дотацій з держбюджету виробникам розміром V на одиницю продукції крива пропозиції зрушиться вниз із положення S в положення $S+V$. Обсяг продажів збільшиться з Q^* до Q_1 .

Покупці платять за товар нову ринкову ціну (P_m), а виробники отримують за нього ціну (P_g). Така згода держави підтримувати споживання екологічно чистої продукції обходиться в суму коштів, що дорівнює площі прямокутника: $V \cdot Q_1$. У цьому контексті субсидування виробництва екологічно чистої продукції (послуг, робіт) є перенаправленням грошових коштів, отриманих від стягнення екологічного податку, на стимулювання розвитку екологічно чистих галузей економіки.

Більшій ефективності та результативності даних заходів сприяє впровадження дотації на екологічно чисті блага еластичного попиту.

Одним із видів підтримуючих інструментів, що можуть мати вагомий вплив на поведінку суб'єктів господарювання є пільгове кредитування. Так, Законом України "Про інноваційну діяльність" передбачені наступні види фінансової підтримки інноваційної діяльності:

а) повне безвідсоткове кредитування (на умовах інфляційної індексації) пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів;

б) часткове (до 50 %) безвідсоткове кредитування (на умовах інфляційної індексації) інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів за умови залучення до фінансування проекту решти необхідних коштів виконавця проекту і (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності;

в) повна чи часткова компенсація (за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності

комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів;

г) надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів [19].

За допомогою такого інструменту, як пільговий кредит, реалізується фінансова підтримка суб'єктів господарювання, які впроваджують ресурсозберігаючі технології, реалізують природоохоронні заходи, спрямовують зусилля на розроблення екологічно безпечних технологій, спрямованих на здійснення природоохоронних заходів і т. ін.

Однак, практично усі пільги, які передбачені законодавством для суб'єктів діяльності передбачають використання бюджетних коштів. А оскільки бюджетне фінансування інноваційної діяльності перебуває на дуже низькому рівні, то ефективність та спроможність виконання передбачених пільг викликає значний сумнів.

В цих умовах вирішального значення набуває залучення інвестиційних ресурсів на реалізацію проектів природоохоронного призначення. Однак, враховуючи наявність значного часового лагу між моментами надходження інвестиційних коштів та їх віддачі, на початковому етапі реалізації будь-якого інвестиційного проекту екологічного спрямування важливу роль займає підтримка державою даних проектів та підвищення рівня їх привабливості за рахунок часткової компенсації інвесторам екологічних ризиків.

Інвестиційна політика в сфері природокористування повинна бути гнучкою та мобільною по відношенню до пріоритетів стратегії забезпечення екологоорієнтованого розвитку регіону. У загальному вигляді процес інвестування в екологічно сталий розвиток повинен відбуватися поетапно в послідовності, визначеній планом інвестування фінансових ресурсів. Слід зазначити, що цей процес має безперервний характер, що хвилеподібно переходить від етапу наукових досліджень до проектування та реалізації.

Виходячи з існуючої нерівномірності готовності різних територій до впровадження концепцій сталого розвитку, рівень граничних витрат може коливатися в досить широких межах. Метод інвестиційного аналізу екологічно сталого розвитку територій дає можливість отримати характеристики якісного стану етапів стабілізації та ґрунтового покращення життєдіяльності населення.

Кожна із часткових територіальних моделей сталого розвитку має розглядатися у квазізамкненому стані. Тоді стає можливим виявити цілком відчутний екологічний ефект, що залежить від цільових пооб'єктних інвестицій. На рис. 2.4 зображено два графіки, що характеризують динаміку одержуваного ефекту сталого розвитку – крива *a*, а також вкладених інвестицій – крива *b*. Ці криві перетинаються у двох точках *C* і *M*, стосовно яких відбувається ідентифікація етапів стабілізації й докорінного поліпшення.

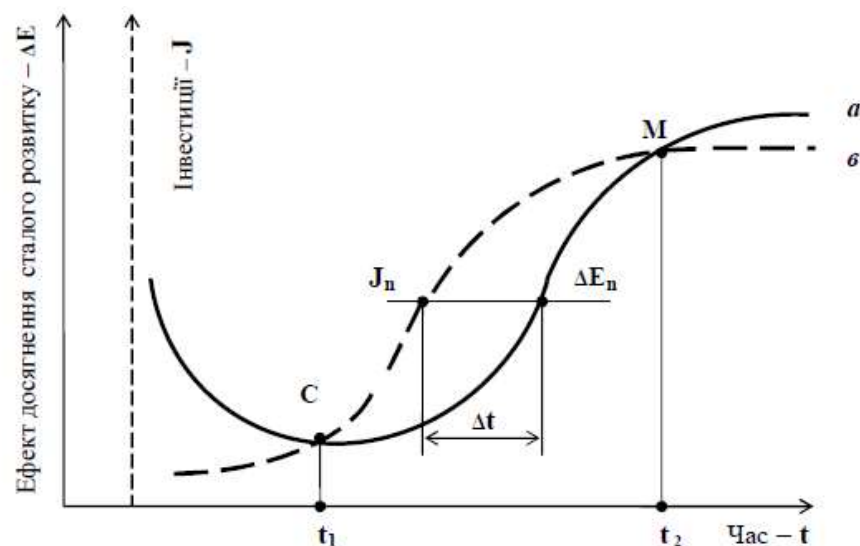

Рисунок 2.4 - Графік динаміки співвідношення інвестицій та ефекту досягнення сталого розвитку [43]

Так, період до t_1 характеризує процес стабілізації, за якого до певної точки – *C* зростання інвестицій не супроводжується поліпшенням екологічної обстановки. Завершується цей етап переломним моментом, коли критичний розмір інвестицій приводить до докорінної зміни тенденцій динаміки поведіння кривих *a* й *b*. Ця ситуація відрізняється тим, що збільшення обсягів інвестицій в екологічну діяльність обумовлює зростання розміру екологічного

ефекту. Період, між часом t_1 і t_2 , відображає етап докорінного поліпшення ситуації. Період часу за критичною точкою M , позначено на абсцисі індексом t_2 , характеризує стан сталого розвитку економічної системи.

Відповідно до графіка, у період докорінного поліпшення адекватний вкладеним інвестиціям J_n ефект ΔE_n настає з певним запізненням за часом Δt . Однак після критичної точки M ситуація змінюється, оскільки досягнуті граничні витрати підтримують бажаний або заданий рівень екологічного ефекту на порозі граничної вигоди. Причому, екологічний ефект має вже випереджальну, стосовно інвестицій, альтернативну корисність.

Еколого-економічні інструменти є потужними важелями екологізації системи виробництва і споживання продукції. Різноманіття форм еколого-економічних інструментів створює багатий спектр можливостей цілеспрямованого екологічно орієнтованого впливу на економічні інтереси суб'єктів господарювання.

Застосування економічних методів управління природокористуванням має бути спрямоване на узгодження еколого-економічних інтересів економічних суб'єктів на різних рівнях економічної системи, оскільки дозволяє поєднати завдання раціонального природокористування та охорони довкілля з власне економічними цілями. Проте, ми вважаємо, що застосування адміністративних методів є у даному контексті базовим елементом узгодження еколого-економічних інтересів, оскільки вони регламентують безпосередньо розмір природокористування та здебільшого визначають його якість. А тому механізм управління природокористуванням має поєднувати як економічні, так і адміністративні методи управління, конкретний склад яких залежить від поточних цілей та умов дії такого механізму. За цих умов важливого значення набуває врахування якісних та кількісних характеристик розвитку регіону в процесі вибору пріоритетних форм, методів та інструментів фінансового забезпечення, такими характеристиками є потенціал екологоорієнтованого розвитку регіону та показник фінансово-стратегічної адаптивності.

3 ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Науковий інтерес до проблем оцінки потенціалу вперше з'явився у 70-80 рр. ХХ століття. В капіталістичних країнах вперше оцінку потенціалу почали здійснювати в 60-рр. ХХ століття, акцентуючи увагу лише на ресурсному підході до розуміння сутності даної категорії, у відповідності до якого виділяли два головних напрямки: 1) потенціал являє собою сукупність ресурсів у вартісному вигляді; 2) потенціал - це сукупність ресурсів, здатних виробляти матеріальні блага.

На території колишнього СРСР перші роботи щодо оцінки потенціалу з'явилися лише на початку 70 років. Так, у 1985 році США опублікували оцінку ресурсного потенціалу своєї країни, котрий за даними досліджень складав 12,5 трлн. доларів США. На території Японії аналогічні дослідження були здійснені у 1995 році, потенціал якої оцінювався у 65 трлн. доларів США.

В Україні перші оцінки економічного потенціалу були виконані СОПС ще в 70-х роках ХХ сторіччя. Однак це були дослідження в основному природно-ресурсної спрямованості. Комплексні диференційовані оцінки потенціалу Сумської області були виконані групою вчених Сумського державного університету в 90-х роках минулого сторіччя [3].

У найзагальнішому вигляді під оцінкою, більшість вчених розуміють результат аналізу кількісних та якісних характеристик об'єкта оцінювання та процесу управління ним.

Деякі автори зводять сутність оцінювання до процесу визначення вартості конкретного об'єкту на основі економічних методів. Однак, на наш погляд, існування різноманітних цілей при оцінці потенціалу посилює вимоги до обґрунтованості вартості, яка повинна правильно відбивати сферу використання результатів оцінки та виступати як критерій цінності об'єкта. Вартість виступає як загальна категорія. Один і той же об'єкт оцінки може

мати різну вартість за умов використання різних її типів, а отже результати оцінки значною мірою залежать від обґрунтованості обраних показників.

Саме тому таке ототожнення процесів оцінювання з визначенням вартості об'єкта, на нашу думку, звужує її лише до оцінки еквіваленту цінності з орієнтацією на минулий та поточний стан без урахування потенційних можливостей до подальшого розвитку.

Вирішення зазначених проблем можливе шляхом дотримання наступних принципів в процесі оцінки потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону:

1. Цілісності – процес оцінки потенціалу необхідно розглядати як цілісну систему, сукупність елементів якої функціонують в постійному взаємозв'язку та цілісній єдності.

2. Оперативності. Об'єктивна та повна оцінка складових елементів потенціалу досягається у випадку наявності необхідного обсягу аналітичних даних, які здатні відображати реальну ситуацію в регіоні.

3. Оцінка є гнучким інструментом, що дозволяє виявити позитивні та негативні аспекти управління потенціалом екологоорієнтованого розвитку регіону, здатним забезпечити необхідною інформацією керівників і менеджерів підприємств, регіону, країни різних ієрархічних рівнів.

4. Тотожності. Процес побудови оцінки потенціалу повинен максимально відповідати сутності досліджуваного об'єкта та його головним характеристикам.

5. Комплексності. Даний принцип передбачає постійне спостереження за трансформацією не лише окремих складових, але й в цілому потенціалу як системи. Крім того оцінка повинна враховувати особливості її проведення, які полягають у комплексності охоплення багатоконтурного зовнішнього середовища з метою розробки оптимальних варіантів оперативних, стратегічних і тактичних рішень.

6. Адаптованості. Оцінка потенціалу повинна бути максимально адаптована до умов ринкового середовища, при яких показники управління стійкістю регіону відповідали б цілям та завданням даних досліджень.

На сучасному етапі діагностики потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону важливе місце займає дослідження його структури. При цьому слід зазначити, що вчені-економісти не можуть прийти до єдиного визначення структури потенціалу, що призводить до різних основ розрахунку при проведенні його оцінки. Більшість дослідників розглядає ресурсну структуру, однак з урахуванням у ньому різної кількості складових.

Балацький О. Ф. в структурі економічного потенціалу виділяє виробничий, трудовий, природний, інноваційний та інституційний потенціали [58].

Поділ Зенченко С. В. економічного потенціалу на певні елементи є досить укрупненим. Відповідно до такого підходу він складається з ресурсного, фінансового і організаційного потенціалів [20]. Для кожного з цих потенціалів автор також визначив складові елементи. Ресурсний потенціал розглядається як сукупність фінансових ресурсів без врахування в їх складі екологічної складової розвитку регіону.

Шелегеда Б. Г., Савченко М. В., Савченко І. В. у складі економічного потенціалу виділяють природно-ресурсний, фінансовий, трудовий, науково-технічний потенціали, а також потенціал основних виробничих фондів [53]. Однак акцент в даному підході робиться саме на економічній характеристиці регіону.

Аналіз наукової літератури свідчить про неврахування екологічної складової при оцінці потенційних можливостей регіону, автори або взагалі її не враховують в процесі оцінки, або включають лише у вигляді природно-ресурсного потенціалу, оцінюючи при цьому забезпеченість регіону тим чи іншим видом природних ресурсів.

На нашу думку, в процесі оцінки потенційних можливостей регіону до забезпечення екологоорієнтованого розвитку необхідно враховувати ступінь впливу окремих суб'єктів господарювання на навколишнє природне середовище. Саме тому, оцінку ПЕРР ми пропонуємо здійснювати не лише за об'єктами, але й за суб'єктами даного впливу, що дозволяє нам виділити такі

складові ПЕРР: економічний потенціал суб'єктів господарювання, економічний потенціал ОМС, економічний потенціал домогосподарств та природно-ресурсний потенціал з виділенням в кожній із зазначених складових потенціалів нижчого рівня.

У наукових працях з проблем формування і реалізації економічного потенціалу підприємств зазвичай недостатньо розроблено питання вимірювання його величини і рівня ефективності використання. Безліч найрізноманітніших думок висловлюється щодо підходів до оцінки потенціалу підприємства, особливо щодо базового принципу оцінки: за допомогою єдиного (інтегрального) показника чи системи показників?

Так, деякі економісти, серед яких і А. Г. Аганбегян [1] вважають, що наявність часткових показників не суперечить існуванню загального. Але при цьому, обов'язковою умовою повинно бути зведення часткових показників до інтегрального. Однак деякі вчені вказують на недоліки інтегральних показників та їхню неефективність за умов практичного використання. На думку А.К. Семенова: «Головна причина цього – складність їхнього розрахунку і недостатня теоретична обґрунтованість порівняння різнорідних величин» [50].

У теоретичній суперечці відносно питання щодо оцінки ефективності діяльності регіону за допомогою інтегрального показника чи групи, системи показників Б.П. Плишевський, Г.М. Сорокін та Н.А. Хрущ, дотримуються верховенства системи часткових показників, не вимагаючи обов'язкового їх зведення до єдиного показника. Адже, загальний синтетичний показник не може охопити а, точніше, врахувати всі умови перебігу процесу виробництва, рівень його організації. На їхню думку часткових показників у синтетичні, інтегральні за використання якісно різнорідних або різноспрямованих показників може призвести до суперечливості чи несумісності окремих елементів такого показника.

Аналіз літературних джерел щодо підходів до оцінки економічного потенціалу підприємства за допомогою коефіцієнтного аналізу, свідчить про існування значної кількості методик оцінки виключно окремих його складових. Так, Должанський І. З., Загорна Т. О., Удалих О. О. [16] пропонують оцінювати виробничий потенціал підприємства за допомогою коефіцієнтів фондо- та енерговіддачі, змінності машинного парку, робочої сили, продуктивності праці, віддачі інформаційних ресурсів, ефективності технологій виробництва та ін.

С. Т. Дуда та Х. М. Гергега [17] вважають, що оцінювання потенціалу підприємства повинне здійснюватись з урахуванням зовнішнього середовища, а саме з використанням SWOT-аналізу, котрий передбачає аналіз поточної ситуації на промисловому підприємстві, характеристику конкурентних переваг промислового підприємства; прогноз його майбутнього розвитку, розроблення рекомендацій для кожного напрямку господарської діяльності підприємства.

О. Ю. Масленніков разом з М. І. Фльорко [41], при оцінці трудового потенціалу підприємства виділяють 3 системи критеріальних показників ефективності потенціалу: систему, засновану на формах і методах роботи з персоналом (плинність кадрів, рівень кваліфікації персоналу, рівень трудової дисципліни, професійно-кваліфікаційна структура, співвідношення виробничого й адміністративно-управлінського персоналу, соціальна структура персоналу, рівномірність його завантаження, витрати на одного працівника, витрати на управління, соціально-психологічний клімат у колективі, привабливість праці); систему, засновану на кінцевих результатах діяльності підприємства (прибуток до оподаткування, оподатковуваний, чистий прибуток, собівартість, рівень рентабельності, виручка від реалізації, обсяг виробництва, якість продукції, термін окупності інвестицій, рентабельність інвестицій і ін.); систему, засновану на результативності, якості та складності трудової діяльності, яка охоплює наступні показники - продуктивність праці, темпи зростання продуктивності та заробітної плати, частка фонду оплати праці в собівартості продукції, втрати

робочого часу, відсоток браку, фондооснащеність праці, трудомісткість продукції, коефіцієнти складності праці, чисельність персоналу.

Панчева Л. А. досліджує питання формування ефективної системи управління інноваційним потенціалом промислового підприємства шляхом аналізу якісних та кількісних критеріїв оцінки ефективності інноваційного потенціалу. Так, до кількісних вона відносить дні, втрачені через мітинги, плинність кадрів, невихід на роботу, дохід в розрахунку на акцію, прибуток на капітал, чистий прибуток та ін. До якісних – здатність залучити висококваліфікованих менеджерів, розширення обсягу послуг клієнтам, поглиблення рівня поінформованості щодо ринку на якому функціонує підприємство, зниження кількості небезпек [48].

Ю. С. Шипуліна, досліджуючи критерії та методи визначення величини інноваційного потенціалу підприємства, виділяє інтелектуальну складову (показники винахідницької (раціоналізаторської) активності, інженерно-технічного і наукового забезпечення, освітнього рівня, плинності кадрів високої кваліфікації, оновлення знань); науково-дослідну складову (частка витрат на НДДКР у загальному обсязі товарної продукції; частка витрат на використання науково-технічних досягнень (впровадження нових технологій і нової техніки) в обсязі товарної продукції; співвідношення витрат на НДДКР і витрат на впровадження нової техніки і т.п.); інформаційну складову (коефіцієнти повноти інформації, точності інформації, суперечливості інформації); інтерфейсну складову (розширення адаптаційних можливостей підприємства, збільшення конкурентного потенціалу, розширення ринку, зростання прибутку, підвищення економічної безпеки, підвищення іміджу) [54].

Таким чином, можна констатувати, що єдина теорія оцінки потенціалу знаходиться в стадії формування.

Наведені відмінності в точках зору на оцінку потенціалу свідчать про те, що розглянуті підходи не є кардинально протилежними, а збігаються у визначенні її суті та змісту і доповнюють один одного. Проте, слід зазначити, що оцінка потенціалу є неоднозначним, комплексним поняттям як з

теоретичної точки зору, бо стосується вимірювання такої багатоаспектної категорії як «потенціал», так і з практичної, тому що передбачає здійснення відповідних процесів за різними цілями та напрямками.

Аналіз отриманих результатів може здійснюватися за допомогою чотирьох базових методів:

Рейтинговий метод. Передбачає ранжування регіонів. Найбільше (або найменше) значення можна присвоювати найкращому або найгіршому значенню показника (головне, щоб при розрахунку інтегрального показника найвищий бал завжди присвоювався або лише найкращим, або лише найгіршим значенням показника).

Перевагою цього методу є його простота. Недоліком – неадекватне відображення відмінностей в силу того, що відмінність у рейтингу на одне місце може бути характерна як для регіону з майже однаковими значеннями показника, так і для регіонів, показники за якими відрізняються в рази. Крім того, даний метод не дозволяє повною мірою оцінювати динаміку економічного розвитку того чи іншого об'єкта: при застосуванні цього способу можна оцінити переміщення регіонів один щодо одного, але динаміка інтегрального показника за окремо взятим регіоном не має змістовної інтерпретації.

Три інших способи трансформації індикаторів складніші, але позбавлені недоліків рейтингового методу.

Метод нормування показників. Передбачає обчислення відношення значення показника по регіону до середнього по групі розглянутих регіонів або, навпаки, відношення середнього по групі до значення показника по регіону для різних за спрямованістю показників. При даному способі трансформації індикаторів зберігається диференціація значень індикаторів, тобто характер міжрегіональних розбіжностей за окремо взятими показниками відображається неадекватно.

Разом з тим, значні відмінності між регіонами по одному з показників можуть істотно вплинути на значення інтегрального індикатора, що допустимо

тільки в тих випадках, коли такий окремий показник має ключове значення, та неприйнятне в тих – коли інші окремі показники не менш важливі.

Метод «максимум – мінімум». Зводиться до того, щоб порівняти мінімальні й максимальні значення за всіма приватними показниками. У результаті відмінності в значеннях індикаторів повністю знищуються, а значення показника по регіону відображає тільки його розташування по відношенню до інших регіонів (на відміну від рейтингового методу – показує адекватно).

Таким чином, метод «максимум – мінімум», з одного боку, дозволяє уникнути надмірного впливу одного приватного показника на інтегральний, з іншого боку, не дозволяє врахувати значні відмінності між регіонами в тих випадках, коли ці відмінності значущі.

Метод стандартизації показників. Представляє собою середнє між нормуванням і методом «максимум – мінімум». Суть його зводиться до того, що дослідник довільно визначає ступінь врахування розкиду між значеннями показників. Розрахунки можуть проводитися як з попереднім нормуванням показника, так і без такого.

Перевагою методу стандартизації показників є можливість адекватно враховувати відмінності між показниками по розкиду максимальних і мінімальних значень. Найбільший недолік цього методу – його суб'єктивність. Якщо у попередніх трьох способах трансформації показників суб'єктивним є тільки вибір самого способу трансформації, то у випадку зі стандартизацією дослідник, як правило, приймає абсолютно довільно рішення про ступінь обліку масштабів розбіжностей.

Сукупність розглянутих цілей, принципів, підходів і методів оцінки становить методологію оцінки ПЕРР, яку у загальному вигляді можна подати як послідовність таких дій: формування категорій, розробка показників, установлення критерію порівняння, вибір способу оцінки, одержання результату оцінки.

Управління екологоорієнтованим розвитком регіону - це складний і багатоплановий процес, який включає в себе послідовність взаємопов'язаних етапів і певний набір функцій. Ефективність діяльності регіону багато в чому залежить від якості управлінських рішень, що приймаються. Ще на етапі підготовки управлінських рішень, одним із чинників успіху є стратегічне бачення ситуації в цілому і вміння прогнозувати можливі варіанти розвитку подій. Тут під стратегічним баченням потрібно розробити механізм управління, який буде включати три базові етапи:

- синтез структури потенціалу, що дасть можливість упорядкувати складові і визначити показники-індикатори, за якими можна виміряти фактичний стан регіону;
- розробка науково-методичного підходу до визначення рівня екологоорієнтованого розвитку регіону та обґрунтування основ концепції стратегічного управління ним;
- розробка та впровадження заходів спрямованих на підвищення ефективності процесу формування та використання потенційних можливостей регіону до екологоорієнтованого розвитку.

Проведений аналіз підходів до оцінки складових потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону дозволив виділити 4 ключові його складові: економічний потенціал суб'єктів господарювання, економічний потенціал домогосподарств, економічний потенціал органів місцевого самоврядування, природно-ресурсний потенціал регіону та розробити систему показників оцінки ефективності їх формування та використання.

Вважаємо, що аналізу підлягають показники, які відображають кількісно-якісний стан та розвиток усіх складових регіональної системи, що адекватно характеризують економічну та екологічну сфери. При цьому основний акцент потрібно робити на показниках, які відображають раціональність природокористування та ефективність здійснення господарської діяльності з точки зору забезпечення збалансованого еколого-економічного функціонування регіонів, оскільки кінцевою метою нашого дослідження є

досягнення ними екологічно сталого розвитку на основі побудови дієвого механізму його забезпечення із застосуванням адекватних інструментів та методів.

На основі проведеного вище критичного аналізу переваг та недоліків наукових підходів до оцінки потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіонів за допомогою часткових показників розроблено систему показників ПЕРР.

Наявність достовірної та регулярної інформації щодо забезпеченості основними засобами, ступеня їх зносу та ефективності використання є необхідною умовою успішної діяльності будь-якого підприємства. Оскільки виробництво якісної та відповідно конкурентної продукції на ринку, рівень матеріалоємності виробництва безпосередньо залежать від використовуваного в процесі виробництва обладнання.

В умовах жорсткої конкуренції та мінливості споживчого попиту, наявність потужних та оновлених основних виробничих засобів є запорукою успішного розвитку підприємства. Саме тому з кожним роком все більшого значення набуває своєчасна та комплексна оцінка виробничого потенціалу підприємства, в основі якої, на нашу думку, повинні лежати показники стану основних фондів підприємства, характеристика яких наведена в таблиці 3.1

Структура трудового потенціалу підприємства являє собою співвідношення різних демографічних, соціальних, функціональних, професійних та інших характеристик груп працівників і відносин між ними.

Оскільки чим краще організований трудовий процес, тим ефективнішою є діяльність працівників. Інтенсивність праці має бути достатньою, щоб забезпечити необхідну ритмічність, чіткість виконання функцій, але не надмірною, щоб не допустити погіршення стану здоров'я людей.

Таблиця 3.1 - Показники ефективності формування та використання виробничого потенціалу підприємства

Показник	Показники	Примітки
Коефіцієнт фізичного зносу	$K_z = \frac{З}{ПВ}$	З - знос ПВ - первісна вартість основних, грн.
Фондовіддача	$\Phi_v = \frac{P}{B\phi}$	P – обсяг реалізованої продукції, грн. Bφ – середньорічна вартість основних фондів, грн.
Фондоозброєність	$\Phi_o = \frac{B\phi}{K_{zag}}$	C – середньорічна вартість основних фондів, грн. Kzag – загальна чисельність персоналу, осіб
Рентабельність майна підприємства	$R = \frac{\Pi}{A_{сер}}$	Π – прибуток підприємства, грн. A _{сер} - середньорічна величина активів підприємства, грн.
Загальна рентабельність виробничих фондів	$R = \frac{\Pi}{OB\Phi_{сер}}$	Π – прибуток підприємства, грн. OBΦ _{сер} – середньорічна вартість основних виробничих фондів підприємства, грн.
Коефіцієнт оберненості	$K_o = \frac{P}{C}$	P – обсяг реалізованої продукції, грн. C – середньорічна вартість оборотних коштів, грн.
Коефіцієнт завантаження основних фондів	$K_z = \frac{O\Phi_{сер}}{Д}$	OΦ _{сер} - середньорічна вартість основних , грн. Д - дохід від реалізації продукції фондів, грн.

Умови для розкриття потенціалу працівника можна вважати наявними тоді, коли він має бажання та можливість продемонструвати свої здібності колективу, керівництву підприємства через участь в різних заходах, програмах, проектах тощо.

Трудовий потенціал будь-якого підприємства можна охарактеризувати з точки зору різних складових. Демографічна складова трудового потенціалу визначає можливості підприємства з позиції його забезпечення робочою силою з кількісними і якісними характеристиками (вік, стать, рух), необхідними для виконання поставлених завдань.

Кадрова складова формується з професійних знань, умінь та навичок, що обумовлюють професійну компетентність працівників, освітнього потенціалу, спроможності людей адаптуватися до змін, які неминучі в життєдіяльності підприємства і стратегії його розвитку.

При оцінці трудового потенціалу підприємства завжди можна визначити величину кількісної складової, але більш складним завданням є визначення величини його якісної складової, оскільки, оцінюючи трудовий потенціал досить складно визначити норми до кожної груп співробітників підприємства, відповідно до якого буде проводитися порівняння та привести одну якісну характеристику до іншої, або знайти єдину їх еквівалентну основу.

Саме тому на практиці використовується спрощений підхід, за якого якісна характеристика трудового потенціалу обмежується даними, що відбивають освітній і кваліфікаційний рівень, наявність спеціальної кваліфікаційної підготовки, статевовіковий склад, стан здоров'я. У табл. 3.2 наведено показники що характеризують компоненти трудового потенціалу особистості й підприємства.

Наявність висококваліфікованого персоналу та якісного обладнання не спроможна забезпечити ефективну та результативну діяльність підприємства без достатнього обсягу фінансових ресурсів підприємства.

Відповідно, кожне підприємство зацікавлене в досягненні такого співвідношення внутрішніх та зовнішніх джерел коштів, яке б максимально сприяло досягненню ним стратегічних та тактичних цілей. За цих умов, важливого значення набуває наявність на підприємстві політики формування фінансового потенціалу, котра включає напрями його ефективного використання та визначення темпів його зростання.

Таблиця 3.2 - Показники ефективності формування та використання трудового потенціалу підприємства

Показник	Показники	Примітки
Коефіцієнт плинності кадрів	$Пк = \frac{Кз}{Ч}$	$Кз$ - кількість звільнених працівників; $Ч$ - чисельність промислового персоналу
Продуктивність праці	$ПП = \frac{ЧВ - МВ - ВЕ - АМ}{ЧПс}$	$ЧВ$ — чистий виторг від реалізації, тис. грн; $МВ$ — матеріальні витрати, пов'язані з виробництвом та реалізацією певного обсягу продукції, тис. грн; $ВЕ$ — вартість енергоносіїв, спожитих у процесі виробництва та реалізації продукції, тис. грн; $АМ$ — сума амортизаційних відрахувань на повне відновлення основних фондів підприємства, тис. грн; $ЧПс$ — середньоспискова чисельність промислово-виробничого персоналу, осіб.
Коефіцієнт повної віддачі заробітної плати	$Взп = \frac{ЧВ}{Фзп + Фмс}$	$ЧВ$ — чистий виторг від реалізації, тис. грн; $Фзп$ — фонд заробітної плати промислово-виробничого персоналу, тис. грн; $Фмс$ — фонд матеріального стимулювання персоналу підприємства, тис. грн.
Коефіцієнт стабільності кадрів	$Кс = \frac{КР}{К_{заг}}$	$КР$ - кількість працівників, котрі пропрацювали весь рік $К_{заг}$ - загальна чисельність персоналу
Показник рівня освіти	$I_{осв} = \frac{К_{в.с}}{К_{заг}}$	$К_{в.с}$ - кількість осіб з вищою або середньою спеціальною освітою, що відповідає профілю діяльності підприємства
Показник поновлення знань	$I_{о.з} = \frac{К_{п.пв}}{К_{заг}}$	$К_{п.пв}$ - кількість працівників, що пройшли підвищення кваліфікації чи перепідготовку протягом останніх 3-5 років.

На ефективність процесу формування та використання фінансового потенціалу підприємства суттєвий вплив здійснюють значна кількість чинників, серед яких: стан устаткування і технологічних ліній, рівень кваліфікації працівників, своєчасність і якість управлінських рішень, що забезпечують безперервність і стійкість виробничого процесу, політика управління кредиторською та дебіторською заборгованістю.

Ефективність управління дебіторською заборгованістю визначається за допомогою показника оборотності. Разом з тим, досить негативно на кругообіг

реального капіталу підприємства впливає наявність надмірної дебіторської заборгованості.

Найважливішою формою управління потенціалом підприємства повинні стати рішення, суть яких зводиться до формування достатніх для розвитку підприємства фінансових ресурсів, пошуку нових джерел фінансування на грошовому і фінансовому ринках, використанню нових фінансових інструментів, що дозволяють вирішувати ключові проблеми фінансів: платоспроможність, ліквідність, прибутковість і оптимальне співвідношення власних і позичкових джерел фінансування.

За даними експертів через відсутність налагодженої системи управління підприємства щорічно втрачають не менше 10% своїх доходів – недоотримання повної і оперативної фінансової інформації приводить до помилкових управлінських рішень, багато об'єктів фінансового управління йдуть із зони уваги керівництва.

Ефективність проведення політики формування та використання фінансового потенціалу підприємства досить часто пов'язують із зростанням рентабельності, ефективності і збільшенням випуску продукції. Як показники рентабельності можуть виступати: прибутковість акціонерного капіталу, рентабельність активів і рентабельність продажів. Вони можуть базуватися на прибутку до вирахування процентних витрат (прибутковість власників акціонерного і позичкового капіталу), або чистого прибутку (прибутковість власників акціонерного капіталу) оподаткування, залежно від того на яких аспектах зосереджується конкретне дослідження.

У сучасних умовах зросло значення вдосконалення структури капіталу, оскільки тільки його оптимальна структура дозволяє підприємству найповніше реалізувати свої виробничі можливості. Зниження витрат виробництва, підвищення віддачі від інвестицій, а також прискорення кругообігу і обороту капіталу, що зрештою веде до підвищення доходів підприємства і можливе при ефективному формуванні структури капіталу підприємства.

Показники ефективності політики формування структури капіталу підприємства та використання власних і позикових ресурсів зазначені в таблиці 3.3.

В умовах жорсткої конкуренції та стрімкого розвитку економіки ефективна та результативна робота підприємства неможлива без впровадження та застосування інноваційних технологій.

Таблиця 3.3 - Показники ефективності формування та використання фінансового потенціалу підприємства

Показник	Показники	Примітки
Коефіцієнти автономії	$Ka = \frac{BK}{K}$	BK – сума власного капіталу підприємства на певну дату; K - загальна вартість активів підприємства на певну дату
Покриття	$Kzn = \frac{OA}{PZ}$	OA – оборотні активи; PZ – поточні зобов'язання.
Рентабельності власного капіталу	$R_{BK} = \frac{ЧП}{BK}$	\overline{BK} – середня сума власного капіталу підприємства в даному періоді (розрахована як середня хронологічна);
Маневрування	$K_M = \frac{ВОК}{K}$	ВОК – Власні оборотні кошти
Рентабельності всього капіталу	$P_k = \frac{ЧПо}{K}$	$ЧПо$ – загальна сума чистого прибутку, отримана від усіх видів господарської діяльності в даному періоді; \overline{K} – середня сума всього капіталу, що використовується на підприємстві в даному періоді
Оборотності власного капіталу	$K_{об} = \frac{B_p}{BK}$	B_p – виручка від реалізації продукції, робіт, послуг; BK – сума власного капіталу підприємства на певну дату

Наявність достатнього рівня фінансового потенціалу та стабільний розвиток свідчать про спроможність підприємства реалізовувати нові інноваційні проекти, котрі сприятимуть підвищенню якості продукції, обсягу реалізації, зменшенню матеріало- та трудомісткості виробів, за рахунок використання як власних ресурсів так і залучених інвестицій.

В науковій літературі оцінка інноваційного потенціалу підприємства, як правило, базується на оцінці доцільності реалізації того чи іншого

інвестиційного проекту. Однак, єдина система показників, що характеризують рівень інвестиційного потенціалу підприємства, знаходиться в стадії формування. Проаналізовані в розділі 1 погляди авторів до побудови даної системи дали змогу сформуванню власний перелік показників оцінки ефективності формування та використання інвестиційного потенціалу підприємства (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4 - Показники ефективності формування та використання інвестиційного потенціалу підприємства

Показник	Показники	Примітки
Питома вага інвестицій спрямованих на заміну або придбання сучасних основних засобів до загального обсягу інвестицій	$Ч = \frac{I_{зам}}{I}$	<i>I_{зам}</i> - величина інвестицій спрямованих на заміну або придбання сучасних основних засобів <i>I</i> - загальний обсяг інвестицій
Питома вага інвестицій спрямованих на розвиток підприємства до загального обсягу інвестицій	$К = \frac{I_{розв}}{I}$	<i>I_{розв}</i> - величина інвестицій спрямованих на розвиток підприємства <i>I</i> - загальний обсяг інвестицій
Коефіцієнт придатності	$КП = \frac{З}{ПВ}$	<i>З</i> – залишкова вартість основних фондів підприємства <i>ПВ</i> – первісна вартість основних фондів підприємства

Наступним етапом проведено аналіз показників оцінки економічного потенціалу органів місцевого самоврядування.

На стан економічного розвитку регіону безпосередньо впливає рівень його інвестиційної діяльності. Хронічний дефіцит інвестицій призводить до фізичного і морального старіння обладнання, його некомпенсованого вибуття, в результаті чого відбувається скорочення випуску продукції, зниження її конкурентоспроможності, дискваліфікація працюючих на технологічно застарілому обладнанні. Тому, при розрахунку потенціалу регіону, вважаємо за необхідне врахувати рівень інвестиційної активності, що розраховується на основі таких первинних показників: коефіцієнт концентрації внутрішніх джерел фінансування інвестицій в основний капітал, частка іноземних інвесторів у джерелах фінансових інвестицій в основний капітал, частка інвестицій у ВРП.

Рівень децентралізації економіки, здатність регіону самостійно фінансувати реалізацію програм та заходів, ступінь забезпеченості регіону достатнім обсягом фінансових ресурсів характеризує бюджетний потенціал органів місцевого самоврядування, котрий, на нашу думку, визначається за допомогою наступних показників: коефіцієнт автономії, частка трансфертів в загальній величині доходів місцевих бюджетів, коефіцієнт стійкості бюджету, коефіцієнт податкової самостійності, коефіцієнт бюджетної результативності регіону.

Наступним елементом потенціалу регіону є потенціал домогосподарств, котрий характеризує рівень доходів населення та здатність заощаджувати грошові кошти з урахуванням величини витрат. Враховуючи вищезазначене, пропонуємо оцінювати дану величину за наступними показниками: частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму, рівень доходів населення (доходи/витрати), рівень заощаджень населення.

Оскільки можливість регіону реалізовувати заходи щодо охорони навколишнього середовища значною мірою залежать від кількості та якості природних ресурсів регіону, першочергове місце в розрахунку потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону має врахування природно-ресурсного потенціалу регіону, під яким розуміється рівень забезпеченості регіону природними ресурсам та факторами виробництва,.

Основний зміст поняття «потенціал регіону» полягає в інтегральному відображенні (оцінці) поточних і майбутніх його можливостей, трансформувати вхідні ресурси, за допомогою притаманних йому підприємницьких можливостей в економічні блага, максимально задовольняючи в такий спосіб корпоративні та суспільні інтереси. Потенціал відображає минуле, тобто сукупність характеристик, нагромаджених системою в процесі її становлення і таких, що зумовлюють можливість до її функціонування та розвитку.

Зробити висновок про рівень потенціалу регіону виключно базуючись на розрахунку показників ефективності формування та використання окремих його складових та порівняти результативність політики управління декількох

регіонів між собою досить важко. Саме тому виникає необхідність в наявності одного інтегрального показника, котрий буде поєднувати в собі сукупну характеристику всіх складових потенціалу та дасть змогу порівнювати показники між собою в ретроспективній динаміці.

Діагностування потенціалу шляхом застосування інтегральної моделі має на меті створення та дослідження динаміки інтегрального показника, побудованого на чітко обумовленому механізмі математичних залежностей між обраними групами показників. У наукових працях з проблем формування і реалізації потенціалу регіону зазвичай недостатньо розроблено питання вимірювання величини і рівня ефективності його використання. У більшості моделей розглядають такі показники, як платоспроможність, ліквідність, рентабельність активів, продажів, власного капіталу, оборненість позичкового капіталу. У моделях факторних оцінок Альтмана, Фулмера, Спрінгейта, Дюпона та в інших, розглядаються можливості підприємства щодо генерації коштів у достатній кількості, тобто діагностика потенціалу підприємства проводиться шляхом прогнозування його генераційної можливості. При чому, під "достатнім" розуміється такий обсяг коштів, який відповідатиме обраній стратегії підприємства.

При обчисленні інтегрального показника окремих складових потенціалу регіону, вітчизняні та зарубіжні вчені, як правило, застосовують коефіцієнт вагомості. Однак, на нашу думку, такий метод розрахунку передбачає наявність певного суб'єктивізму, оскільки ступінь вагомості того чи іншого показника дослідник обирає на власний розсуд. Саме тому, інтегральний показник окремого елемента потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону пропонуємо розраховувати за алгоритмом, за якого всі складові елементи сукупного потенціалу мають однакове значення:

$$I_i = \sum_{i=1}^n P_i \cdot \frac{1}{n} \quad (3.1)$$

де P_i – величина i -го показника;

n – кількість показників

Потенціал регіону – динамічна категорія, оцінка якої повинна будуватися ґрунтуючись на ретроспективному підході, тобто прогнозуванні потенційних можливостей регіону до розвитку на основі даних за ряд років. Як правило, в процесі такої оцінки використовується велика кількість різнорідних показників, для яких бажаним є різний результат. Так, наприклад, при оцінці трудового потенціалу підприємства для показника продуктивності праці позитивним є приріст значень, в той час як для показника ступеня плинності кадрів його зменшення. Тому, на нашу думку, при визначенні інтегрального показника окремого елемента ПЕРР необхідно застосовувати підхід, котрий би враховував дані умови.

Так розрахунок величини P_i необхідно здійснювати за однією з двох формул в залежності від того що для нас є бажанішим – приріст чи зменшення i -го показника:

$$P_i = \frac{I_i}{I_{\max}}, \quad (3.2)$$

$$P_i = \frac{I_{\min}}{I_i}, \quad (3.3)$$

де I_{\max} та I_{\min} відповідно найбільше та найменше значення i -го показника з усіх порівнюваних його значень для різних періодів часу.

З метою узгодження еколого-економічних інтересів, розрахунок потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону як відносного показника, що характеризує рівень його потенційних можливостей до самовідтворення внаслідок спрямування ресурсів на фінансування природоохоронної діяльності, запропоновано здійснювати шляхом урахування взаємозв'язку між природно-ресурсним та економічним потенціалами регіону:

$$ПЕРР = П_{ПР} + (П_{ОМС} - П_{ПР}) \cdot \frac{\rho_{ПРОМС} \cdot \sigma_{ПР}}{\sigma_{ОМС}} + (П_{СГ} - П_{ПР}) \cdot \frac{\rho_{ПРСГ} \cdot \sigma_{ПР}}{\sigma_{СГ}} + (П_{Д} - П_{ПР}) \cdot \frac{\rho_{ПРД} \cdot \sigma_{ПР}}{\sigma_{Д}}, \quad (3.4)$$

де ПЕРР – потенціал екологоорієнтованого розвитку регіону;
 $P_{омс}$ – економічний потенціал органів місцевого самоврядування;
 $P_{пр}$ – природно-ресурсний потенціал регіону;
 $P_{сг}$ – економічний потенціал суб'єктів господарювання;
 $P_{д}$ – економічний потенціал домогосподарств;
 σ – середньоквадратичне відхилення;
 ρ – коефіцієнт кореляції.

Чим ближче значення *ПЕРР* до 1, тим вищий рівень потенціалу регіону.

Державна фінансова політика в сфері сприяння екологоорієнтованому розвитку регіонів України повинна враховувати не лише потенційні можливості регіонів до фінансового забезпечення даного розвитку, але й ступінь екологічного навантаження на регіон внаслідок забруднення води, атмосферного повітря стаціонарними та пересувними джерелами забруднення, утворення відходів.

Значна диференціація регіонів за рівнем природно-ресурсного забезпечення, чисельністю населення, площею території та іншими характеристиками зумовлює необхідність приведення показників до однієї бази розрахунку. Враховуючи зазначене, на нашу думку, більш доцільним є розрахунок окремих показників на 1 км².

Можливість регіону своєчасно реагувати на погіршення екологічної ситуації шляхом застосування відповідних превентивних заходів запропоновано оцінювати за допомогою показника ЕЕАР, під яким розуміється здатність регіону до залучення бюджетних коштів, коштів суб'єктів господарювання та домогосподарств на реалізацію природоохоронних заходів за умови перевищення темпів їх фінансування над темпами зростання навантаження на довкілля.

Під ступенем адаптивності розуміємо показник, який відображає реальний рівень сумісності, узгодженості еколого-економічної політики у

заданому просторово-часовому інтервалі. Зважаючи на те, що основними проявами екодеструктивного впливу господарської діяльності на навколишнє середовище є зростання рівня забруднення атмосферного повітря, води та збільшення обсягу відходів, розрахунок показника ЕЕАР запропоновано здійснювати за етапами наведеними на рис. 3.1.

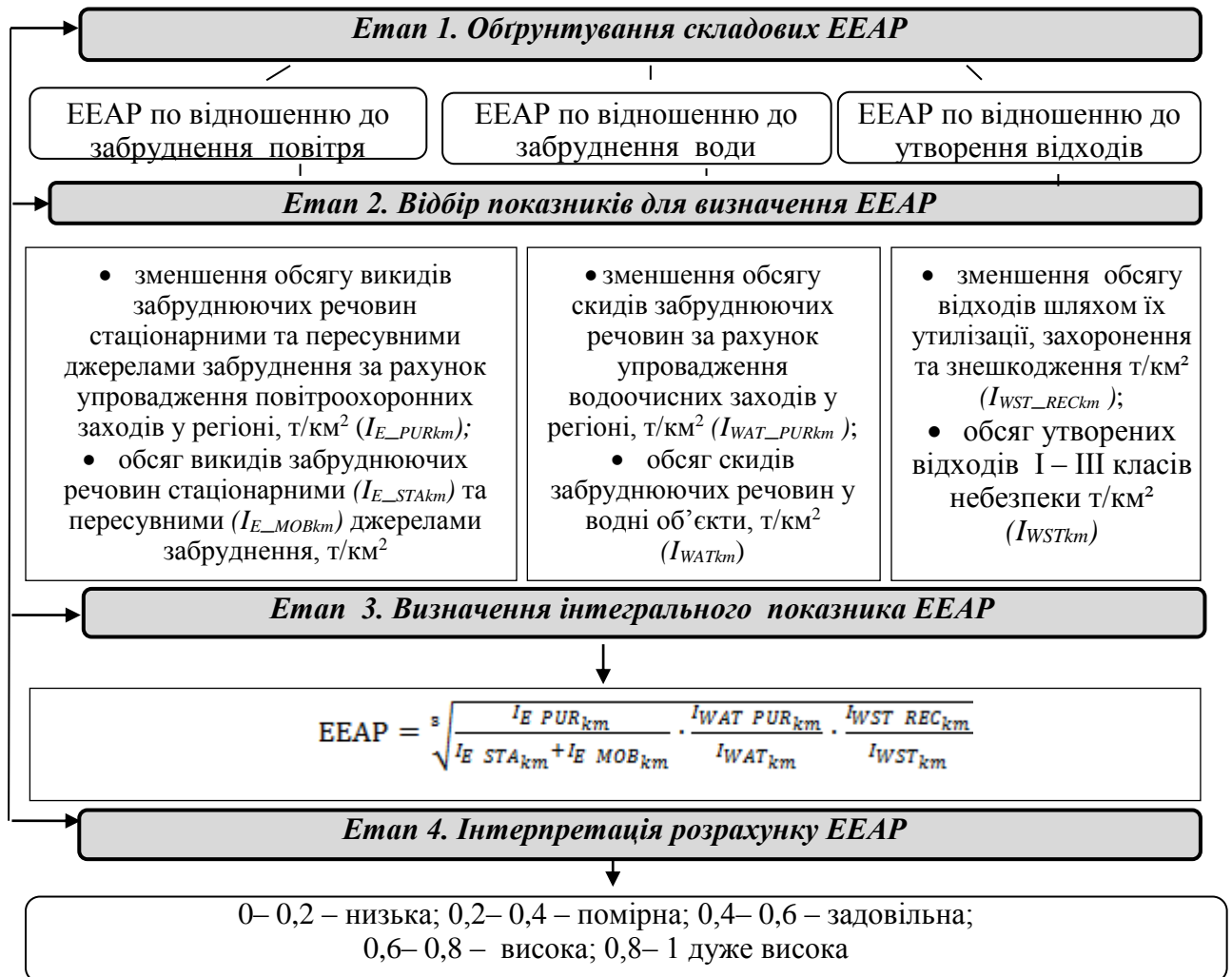

Рис. 3.1 – Зміст та етапи оцінювання показника еколого-економічної адаптивності регіону (ЕЕАР)

Для зіставлення та порівняння ступеню еколого-економічного розвитку регіонів держави необхідно, на основі найбільш репрезентативних показників кожного блоку, розрахувати певні узагальнюючі індекси за кожною складовою,

які становитимуть базу для порівняння рівня екологоорієнтованого розвитку регіонів.

Крім того, вважаємо доцільним розрахувати відносний комплексний інтегральний показник, який кількісно відобразить досягнутий рівень збалансованого розвитку регіонів і даватиме найбільш агреговану характеристику стійкості відносно інших адміністративно-територіальних одиниць.

Після визначення основних показників за допомогою яких буде здійснюватись оцінка ефективності формування та використання ПЕРР та ЕЕАР, необхідно вирішити питання щодо кількості груп (інтервалів), на які необхідно розбити вибірку, оскільки віднесення регіону до тієї чи іншої групи має важливе значення при розробці стратегії управління.

Для визначення оптимального числа груп використовується формула Стерджесса:

$$n = 1 + 3.322 * \lg N, \quad (3.5)$$

де n – число груп,

N – обсяг вибірки.

Наявність пустих інтервалів, в котрі не потрапила жодна із одиниць вибірки, свідчить про невірність побудови групування.

Після визначення числа груп, необхідно визначити інтервал – значення варіативної ознаки, що знаходиться в певних межах. Кожен інтервал має верхню та нижню межу та свою довжину (різницю між верхньою та нижньою межами). Частіше за все будують групу з різними інтервалами. Довжина інтервалу визначається за формулою:

$$h = \frac{R}{n - 1}, \quad (3.6)$$

де $R = x_{\max} - x_{\min}$ – розмах вибірки, x_{\max} , x_{\min} – максимальне та мінімальне значення ознаки.

В залежності від значення показника та за допомогою проаналізованого вище методу, ми пропонуємо виділити 5 рівнів екологоорієнтованого розвитку регіону. Їх характеристика та значення наведені в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5 - Характеристика показників рівнів екологоорієнтованого розвитку регіону

Регіони за рівнем ПЕРР	Регіони за рівнем ЕЕАР	Значення рівня	Характеристика
Самодостатні	Екологічно безпечні	0,8-1	Регіони з високими потенційними можливостями, здатні самостійно не лише генерувати достатній обсяг ресурсів для фінансування стратегії свого розвитку але й ефективно її трансформувати під впливом екзогенних факторів.
Стабільні	Достатньо адаптовані	0,6-0,8	Регіони з достатнім рівнем потенційних можливостей. Підвищення ефективності реалізації стратегій еколого-економічного розвитку регіонів та управління окремими складовими потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону можливе за умови трансформації існуючої системи управління.
Проблемні	Помірно адаптовані	0,4-0,6	Регіони з середнім рівнем потенційних можливостей, зумовлений недостатнім обсягом фінансування та низькою трансформаційною спроможністю стратегії розвитку регіону.
Стагнуючі	Слабо адаптовані	0,2-0,4	Регіони з низьким рівнем потенційних можливостей. Відсутність достатнього обсягу фінансових ресурсів зумовлює незначний рівень інноваційної активності щодо впровадження нових технологій та відповідно низький рівень технологічної готовності. Здатність регіону адаптуватися до негативного впливу на навколишнє середовище знаходиться на досить низькому рівні.
Депресивні	Екологічно безпечні	0-0,2	Регіони з критичним рівнем еколого-економічного розвитку. Темпи забруднення природного середовища значно випереджають темпи відтворення природних ресурсів та очищення довкілля, що зумовлено дефіцитом ресурсів та відсутністю ефективної системи управління регіональним екологоорієнтований розвитком.

У результаті оцінки формується висновок про вибір стратегії розвитку регіону та пропонуються заходи в залежності від стану й ефективності використання потенціалу:

Урахування органами державної влади та місцевого самоврядування показників ПЕРР та ЕЕАР в процесі відбору пріоритетних інструментів фінансового забезпечення регіону сприятиме реалізації стратегії його соціально-економічного розвитку та впровадженню екологоорієнтованих заходів. Позичування регіонів країни та визначення цієї динаміки за минулі роки дає можливість не лише визначити ефективність реалізації проведених заходів щодо покращення ситуації в країні, а і рівень їх результативності. Однак, на нашу думку, важливіше значення має прогнозування динаміки на майбутнє та її врахування при розробці стратегій розвитку регіонів країни та розподілу величини допомоги держави в процесі вирівнювання регіонального розвитку.

В процесі прогнозування розвитку регіону вирішальну роль відіграє характер даного розвитку (лінійний, нелінійний, циклічний та ін.). Загально визнаним є підхід щодо циклічного розвитку економіки. Оскільки економіка регіонів, як і країни в цілому розвивається циклічно, виникає необхідність регулювання таких циклів з боку держави з метою управління глибиною та довжиною криз.

Звичайно, що на стадію циклу, в якій на даний момент перебуває той чи інший регіон країни, впливають загальні для всіх фактори, такі як світова та внутрішньодержавна кон'юнктура. При цьому вплив кон'юнктури на економіку всіх регіонів буде здійснюватись в одному векторі, тобто, її покращення буде позитивно впливати на всі області, і навпаки, погіршення відчують також всі територіальні утворення. Але ми маємо факт існування більш «багатих» та «бідних» територій, що говорить про наявність фактору, який характеризується різним потенціалом, ступенем розвитку тієї чи іншої області. Саме цей фактор (назвемо його регіональним) і визначає відмінності в розвитку регіонів в

рамках однієї країни, а значить, і можливість перебування їх на різних стадіях чи фазах економічного циклу.

В залежності від якісної характеристики цього фактору (наявність чи відсутність певних корисних копалин, вдале чи невдале географічне розташування, розвиток кадрового потенціалу тощо) вектор впливу на економіку регіону буде направлений у відповідну сторону – позитивну чи негативну. Це відповідним чином загострюватиме чи, навпаки, згладжуватиме фактор кон'юнктури для розвитку області, що і викликає певні розбіжності в регіональному розвитку країни.

Тобто явище циклічності економіки регіонів є об'єктивним, і жодній державі не вдається його уникнути, але його можна зменшити шляхом регулювання. Саме тому потрібне втручання держави в цей процес, хоча б тому, що саме вона зацікавлена в рівномірному розвитку окремих регіонів, і має всі необхідні важелі для регулювання економічного циклу в тому числі і на регіональному рівні.

Для досягнення стійкого розвитку в окремому регіоні, необхідність прогнозування обумовлюються тим, що по-перше, такий розвиток характеризується можливими відхиленнями від збалансованого стану усіх сфер; по-друге, необхідно ці відхилення аналізувати, передбачити, згладжувати, урівноважувати; по-третє, в цих умовах, при розробці стратегічних програм високим є рівень невизначеності, тож виникає необхідність прогнозувати не лише окремі показники, але й їх регресійні та кореляційні залежності, які характеризують залежність між двома або більше факторами. Тому модель стійкого регіонального розвитку безпосередньо пов'язана з прогнозуванням.

У науковій літературі висвітлено більше 150 різних методів прогнозування, які мають складну класифікацію. Проте не усвідомлення їх практичної значимості не дозволяє їх ефективно використовувати для прогнозування еколого-економічного розвитку регіонів, тому на практиці використовується здебільшого близько 20.

Можливості досягнення екологоорієнтованого розвитку залежать від конкретних умов кожної країни, проте в ряді з них уже нині накопичений значний корисний досвід регулювання відносин суспільства і природи, що забезпечує стійкість розвитку цих країн як в економічному так і в екологічному планах.

Прогнозування регіональних процесів – найважливіша та невід’ємна частина складного процесу управління. Від нього значною мірою залежать економічні, соціальні та екологічні наслідки регіонального розвитку, повнота використання трудових, природних і матеріально-речовинних ресурсів. Вибір помилкових управлінських рішень через недостатню їх наукову обґрунтованість може привести до негативних наслідків, великих втрат.

У силу специфіки розвитку регіональної економіки виникає необхідність у виробленні науково-методичних підходів, які разом з аналітичними методами могли б бути застосовані в практиці прогнозування стійкого розвитку регіону. Кожен регіон за своєю суттю є географічно своєрідним, отже і модель стійкого розвитку, яка залежить від різних зовнішніх та внутрішніх чинників, що визначають його розвиток, є завжди специфічною та індивідуальною.

Аналізуючи динаміку основних показників розвитку економіки регіону можна зробити висновок, саме про її циклічний характер. Можливості регіону щодо фінансування екологоорієнтованого розвитку в умовах циклічності, залежать від стадій даного розвитку. Так, на стадії зростання, коли відбувається акумулювання достатнього обсягу ресурсів державне регулювання процесу фінансового забезпечення, на регіональному рівні, може здійснюватися переважно на засадах стимулювання, на стадії, коли рівень потенційних можливостей регіону зменшується, важливе значення набуває фінансова підтримка за рахунок трансфертного фінансування (рис. 3.2).

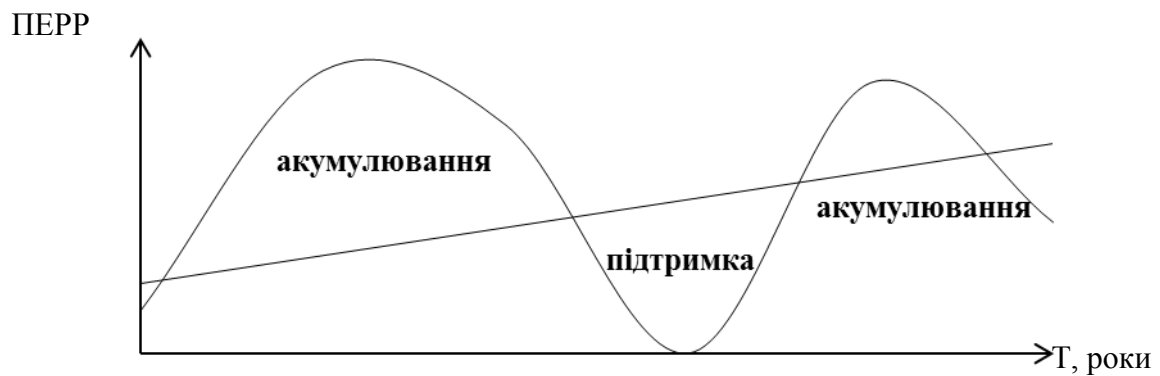

Рисунок 3.2 – Динаміка зміни рівня екологоорієнтованого розвитку

Потенціал регіону, як динамічна категорія залежить від динаміки розвитку трьох складових: потенціалу ОМС, потенціалу підприємств та потенціалу домогосподарств можна представити у вигляді математичної моделі використавши при цьому в якості гармонізуючих коефіцієнтів тригонометричні функції.

Особливості зміни синусоїдної та косинусоїдної тригонометричних функцій дозволяє зробити висновок, що розвиток потенційних можливостей регіону за своєю характеристикою більш наближений до синусоїдної залежності, а рівень антропогенного навантаження на регіон розвивається приблизно до функції косинуса.

З метою підвищення ефективності державного регулювання регіонального розвитку та обґрунтованості процесу прийняття управлінських рішень на етапі стратегічного планування, в роботі запропоновано підхід до прогнозування рівня екологоорієнтованого розвитку регіону як інтегрального показника, який передбачає врахування циклічного характеру зміни показників ПЕРР та ЕЕАР:

$$ПЕРР_t = ПЕРР \cdot \sin^2(t + \varphi_1) \quad (3.7)$$

$$ЕЕАР_t = ЕЕАР \cdot \cos^2(t + \varphi_1) \quad (3.8)$$

де ПЕРР – потенціал екологоорієнтованого розвитку регіону;

ЕЕАР – еколого-економічна адаптивність регіону;

t – період циклу;

φ_1, φ_2 – фази циклів зміни ПЕРР та ЕЕАР.

Графічно зміна значень даних показників, в залежності від їх співвідношення, в умовах циклічної економіки зображено на рисунку 3.3.

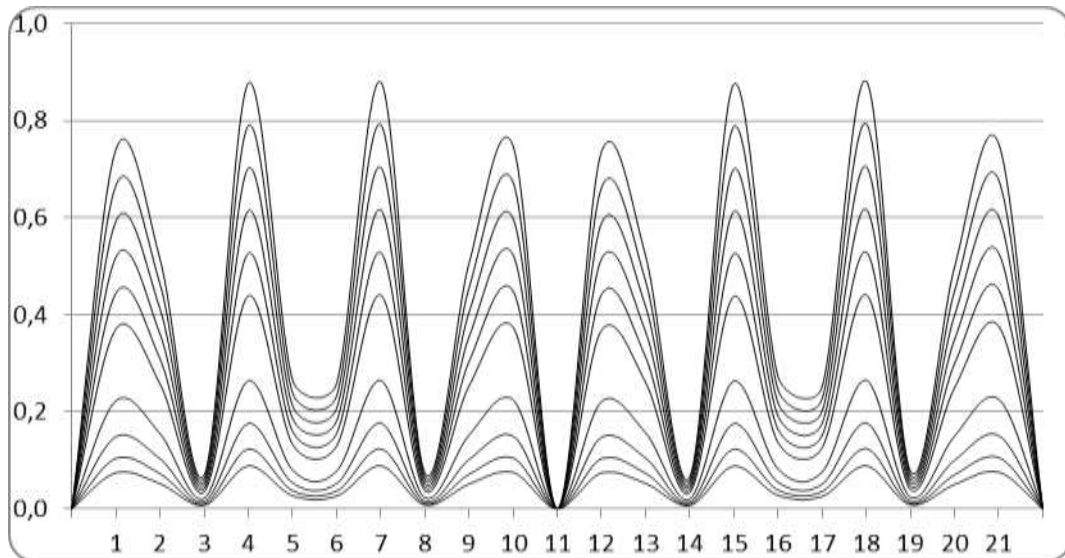

Рисунок 3.3 - Циклічність потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону залежно від значень складових потенціалу регіону

Оскільки на сучасному етапі економічного розвитку реалізація будь-яких екологоорієнтованих заходів практично неможлива без фінансової підтримки держави, використання зазначеного підходу до прогнозування рівня екологоорієнтованого розвитку дає можливість ранжувати регіони з точки зору доцільності бюджетного фінансування в них природоохоронних заходів.

ВИСНОВКИ

З огляду на те, що ефективний процес фінансового забезпечення екологічно сталого розвитку регіону полягає в узгодженні екологічної та економічної складових, його запропоновано розглядати як процес формування фінансових ресурсів органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та домогосподарств, який за допомогою сукупності форм, методів, інструментів фінансового забезпечення дозволяє створювати сприятливі умови для сталого розвитку регіонів.

На основі узагальнення підходів до визначення та систематизації принципів фінансового забезпечення регіонального розвитку з урахуванням екологічної складової обґрунтовано доцільність розширення їх переліку шляхом виділення поряд з існуючими принципами екологічної спрямованості, плановірності, адресності, збалансованості, принципу потенціальної спроможності, який полягає у застосуванні диференційованого підходу до процесу фінансового забезпечення екологоорієнтованого розвитку залежно від потенційних можливостей регіону до самофінансування та принципу еколого-економічної адаптивності, який передбачає наявність своєчасної реакції органів державної та місцевої влади, суб'єктів підприємницької діяльності на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищах та здійснення ефективного стратегічного управління фінансовим забезпеченням екологічно сталого розвитку регіону.

Відповідно до запропонованих принципів обґрунтовано доцільність проведення відбору пріоритетних інструментів фінансування регіонального розвитку на основі розрахунку показників ПЕРР та ЕЕАР.

Це дозволить визначити найбільш відповідний до екологічних потреб та економічного стану регіону інструментарій фінансування його розвитку, забезпечити оптимальний розподіл обмежених бюджетних коштів та сформувати сприятливе економічне середовище для залучення природоохоронних інвестицій.

З метою узгодження еколого-економічних інтересів розрахунок потенціалу екологоорієнтованого розвитку регіону як відносного показника, що характеризує рівень його потенційних можливостей до самовідтворення внаслідок спрямування ресурсів на фінансування природоохоронної діяльності, запропоновано здійснювати шляхом урахування взаємозв'язку між природно-ресурсним та економічним потенціалами регіону

Можливість регіону своєчасно реагувати на погіршення екологічної ситуації шляхом застосування відповідних превентивних заходів запропоновано оцінювати за допомогою показника ЕЕАР, під яким розуміється здатність регіону до залучення бюджетних коштів, коштів суб'єктів господарювання та домогосподарств на реалізацію природоохоронних заходів за умови перевищення темпів їх фінансування над темпами зростання навантаження на довкілля.

Урахування органами державної влади та місцевого самоврядування показників ПЕРР та ЕЕАР в процесі відбору пріоритетних інструментів фінансового забезпечення регіону сприятиме реалізації стратегії його соціально-економічного розвитку та впровадженню екологоорієнтованих заходів.

З метою підвищення ефективності державного регулювання регіонального розвитку та обґрунтованості процесу прийняття управлінських рішень на етапі стратегічного планування запропоновано підхід до прогнозування рівня екологоорієнтованого розвитку регіону як інтегрального показника, який передбачає врахування циклічного характеру зміни показників ПЕРР та ЕЕАР та дає можливість ранжувати регіони з точки зору доцільності бюджетного фінансування в них природоохоронних заходів.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Аганбегян А. Г. Опыт применения программно-целевого подхода к управлению предприятием: Сб. науч. тр. / Под ред. А.Г. Аганбегяна, В. Д. Речина. – Новосибирск, 1984. – С. 16-18.
2. Анісімова А. В. Предмет, метод, принципи и система экологического права // В кн. Экологическое право Украины. Учебное пособие. Отв. ред. А. П. Гетьман, М. В. Шульга. Харьков. – 2007. – С. 19.
3. Балацкая Л. Н. Оценка экономического потенциала в зарубежных исследованиях / Л. Н Балацкая // Научно-техническая конференция преподавателей, сотрудников, аспирантов и студентов факультета экономики и менеджмента. – Сумы: Изд-во СумГУ, 2004. – С.43.
4. Бондаренко В. Л. Оцінка ефективності та збалансованості фінансового забезпечення розвитку міста / В. Л. Бондаренко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 10. – С. 6–68.
5. Боронос В. Г. Аналіз економічного змісту фінансового потенціалу регіону / В. Г. Боронос, І. В. Карпенко // Аналітично-інформаційний журнал «СХІД». Спецвипуск – 2011. - №1(108) – С. 32-36.
6. Боронос В. Г. Концепція формування фінансового потенціалу/ В. Г. Боронос, І. В. Карпенко // Збірник тез доповідей Сьомої Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації. – Т.: Тернопільський національний економічний університет, 2010 – С. 101-102.
7. Боронос В. Г. Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території : монографія / В. Г. Боронос. – Суми: СумДУ, 2011. – 310 с.
8. Боронос В. Г. Моделювання макроекономічних індикаторів розвитку регіонів: оцінка рейтингу/ В. Г. Боронос, І. В. Карпенко // Збірник тез доповідей 11 Всеукраїнської науково-практичної конференції “Статистична оцінка соціально-економічного розвитку” 20 травня 2011

- року - Хмельницьк: Хмельницький університет управління та права, 2011. – С. 143-146.
9. Боронос В. Г. Моделювання потреби регіону у фінансових ресурсах для забезпечення сталого економічного розвитку території /В. Г. Боронос, І. В. Карпенко, Д. В. Леус //Вісник СНАУ. Серія: фінанси і кредит – 2012. - №2. – С. 30-41.
 10. Боронос В. Г. Проблеми оптимізації фінансових ресурсів машинобудівних підприємств/ В. Г. Боронос, І. В. Карпенко //Вісник СНАУ. Серія: фінанси і кредит. – 2009. - №2. – С 85-92.
 11. Боронос В. Г. Проблеми управління фінансово-економічною стратегією регіонального розвитку/ В. Г. Боронос, І. В. Карпенко //Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 6-7 травня 2010р. / редкол.: О. В. Прокопенко та ін. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – С. 40-42.
 12. Боронос В. Г. Роль та місце бюджетно-податкового потенціалу регіону в системі регіонального фінансового управління/ В. Г. Боронос, І. В. Карпенко // Город, регион, государство: экономика-правовые проблемы хозяйствования: материалы VIII Междунар. науч.-практ. конф./ [НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований; Редкол.: Богачев С. В. (отв. ред. и др.). – Донецк: Изд-во «Ноулидж». - 2011. – С. 41-44.
 13. Боронос В. Г. Фінансові інструменти регулювання процесу реалізації екологічної політики розвитку регіону / В. Г. Боронос, І. В. Карпенко, // Механізм регулювання економіки. – 2012. - № 4. – С. 139-146.
 14. Боронос В. Г. Формування ефективної системи управління фінансовим потенціалом підприємства / Боронос В. Г., Карпенко І. В. //Матеріали IV Всеукр. научн. конф. студ., Донецк, ДонНТУ. – Т.1. – Донецк: ДонНТУ, 2010 – С. 104-107.

15. Гончаренко М. В. Фінансове забезпечення розвитку територій: теоретичний аспект [Електронний ресурс]/ М. В. Гончаренко. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/05.pdf>
16. Должанський І. З. Управління потенціалом підприємства: Навч. посібник / І. З. Должанський, Т. О. Загорна, О. О. Удалих та ін. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 362 с.
17. Дуда С. Т. Аналіз виробничого потенціалу як чинника забезпечення конкурентоспроможності підприємства / С. Т. Дуда, Х. М. Гергега // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.8. – С. 134-137.
18. Економічний словник-довідник / За ред. док. екон. наук, проф. С. В. Мочерного. – К. Феміна, 1995.- 368 с.
19. Закон України «[Про інноваційну діяльність](#)» 04.07.2002 № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
20. Зенченко С. В. Формирование и оценка регионального финансового потенциала устойчивого развития экономики территории: теория и методология [Текст] : дис. ... докт. экон. наук / С.В. Зенченко // Ставрополь, – 2009. – 391 с.
21. Зятковський І. В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств Монографія/ І. В. Зятковський. - Тернопіль. Економічна думка - 2000 - 229 с. 71
22. Карпенко И. В. Матричный подход в системе стратегического управления финансовым обеспечением региона / И. В. Карпенко // Молодой ученый (Росія). –2014. – № 1. – С. 366–369.
23. Карпенко І. В. Формалізація загальних підходів до оцінки потенціалу підприємства / І. В. Карпенко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Фінанси і кредит. – 2011. – № 2. – С. 378–388.
24. Карпенко І. В. Аналіз теоретико-методологічних підходів до оцінювання потенціалу підприємства / І. В. Карпенко // Формування ефективних

- механізмів господарювання в умовах сучасної економіки: теорія і практика : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 17–18 листопада 2011 р. : у 2 ч. / за ред. В. М. Огаренка та ін. – Запоріжжя: КПУ, 2011. – Ч. 2. – С. 69–74.
25. Карпенко І. В. Бюджетно-податкові інструменти управління фінансово-стратегічною адаптивністю регіонального розвитку / І. В. Карпенко // Механізм регулювання економіки. – 2013. – № 4. – С. 119–123.
 26. Карпенко І. В. Інтегрована оцінка потенціалу підприємств у контексті управління його стійким розвитком / І. В. Карпенко // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки». – 2012. – № 4 (14). – С. 89–93.
 27. Карпенко І. В. Методологічні основи моделювання взаємодії факторів формування та використання потенціалу підприємств / І. В. Карпенко // Актуальні питання економіки: проблеми, гіпотези, дослідження : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, м. Сімферополь, 5–6 жовтня 2012 року) / наукове об'єднання «Economics». – Сімферополь : НО «Economics», 2012. – С. 63–65.
 28. Карпенко І. В. Моделювання потреби регіону у фінансових ресурсах для забезпечення сталого економічного розвитку території / В. Г. Боронос, І. В. Карпенко, Д. В. Леус // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Фінанси і кредит. – 2012. – № 2. – С. 30–41.
 29. Карпенко І. В. Науково-методичні засади бюджетного регулювання регіонального розвитку: екологічна складова / І. В. Карпенко // Конкурентоспроможність економіки України: теорії, моделі, механізми : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 25–26 січня 2013 р., – ред. кол.: В. М. Шаповал [та ін.]. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 138–139.
 30. Карпенко І. В. Необхідність структурної трансформації економічного механізму реалізації екологічної політики регіону / І. В. Карпенко // Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково-

- практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О. Ф., м. Суми, 24–26 квітня 2013 р. / за заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2013. – Т.1. – С. 118–120.
31. Карпенко І. В. Організаційні аспекти побудови механізму управління потенціалом промислових підприємств / І. В. Карпенко // Теорія та практика розвитку інноваційної економіки : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 29–30 вересня 2011 р.) : у 2 ч. – Одеса :, ГО «Центр економічних досліджень та розвитку», 2011. – Ч.2. – С. 30–33.
 32. Карпенко І. В. Організаційно-економічні основи впливу внутрішніх джерел фінансування на потенціал підприємств / І. В. Карпенко // Вісник СумДУ. Серія Економіка. – 2012. – № 3. – С. 74–82.
 33. Карпенко І. В. Особливості фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств у Сумській області / І. В. Карпенко, С. І. Захарченко // Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю наукової діяльності факультету економіки та менеджменту СумДУ (м. Суми, 3–5 квітня 2012 року) : у 8 т./ за заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми : Сумський державний університет, 2012. – Т. 2. – С. 76–77.
 34. Карпенко І. В. Прогнозування рівня екологоорієнтованого розвитку регіону в умовах циклічних економічних змін / І. В. Карпенко // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 191–195.
 35. Карпенко І. В. Системний підхід як методологічна основа комплексної оцінки потенціалу підприємства / І. В. Карпенко // Вісник Запорізького національного університету : збірник наукових праць. Серія Економічні науки. – 2012. – № 4 (16). – С. 38–45.
 36. Карпенко І. В. Стратегічне управління як інструмент регулювання потенціалу підприємства / І. В. Карпенко // Фінансово-кредитне стимулювання розвитку територіальних суспільних систем : матеріали

- Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених та студентів, 23 березня 2012 р. Збірник наукових праць / за заг. ред. З. В. Герасимчук. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2012. – С. 117–119.
37. Карпенко І. В. Структурно-декомпозиційний аналіз методів відбору ключових факторів впливу на потенціал підприємства при формуванні стратегії управління ним / І. В. Карпенко // Економіка та управління: проблеми науки та практики : матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 28–29 вересня 2012 року / Громадська організація «Львівська економічна фундація». – Львів : ЛЕФ, 2012. – С. 86–88.
38. Карпенко І. В. Удосконалення механізму фінансового забезпечення екологоорієнтованого регіонального розвитку [Електронний ресурс] / І. В. Карпенко // Ефективна економіка. – 2013. – № 11. – Режим доступу до журналу : <http://www.economy.nayka.com.ua>.
39. Карпенко І. В. Управління ефективністю формування і використання потенціалу як складовою сталого розвитку підприємства / І. В. Карпенко // Детермінанти соціально-економічного розвитку підприємств : монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. Є. В. Мішеніна. – Харків : ТОВ «Діса Плюс», 2013. – Вип. 2. – С. 184–199.
40. Кузнєцова А. Я. Характеристика джерел фінансування промислово-інноваційної політики національної економіки / А. Я. Кузнєцова // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Податкова та фінансово-кредитна політика держави і механізми її реалізації в регіонах України: Зб. наук. пр. Інституту регіональних досліджень НАН України. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2001. – Вип. XXIV. – С. 361–370
41. Масленніков О. Ю. Трудовий потенціал підприємства, його формування та оцінювання / О. Ю. Масленніков, М. І. Фльорко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.8. – С. 241-245.

42. Мунтян В. Л. Правові проблеми раціонального природокористування / В. Л. Мунтян. – К.: вид.-во Київського університету, 1973. – 180 с.
43. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К.: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. – 72 с.
44. Огаренко Ю. Порівняльний аналіз податку на викиди CO₂ та системи торгівлі викидами: висновки для України / Ю. Огаренко // Національний екологічний центр України - НЕЦУ, 2011. – 42 с.
45. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): [навч. посіб.] / В. М. Опарін. – 2-ге вид. доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
46. Офіційний сайт Світового банку в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/en/country/ukraine>
47. Панасюк Л. В. Фінансові ресурси місцевих органів влади : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Л. В. Панасюк. – Ірпінь, 2009. – 20 с.
48. Панчева Л. А. Формирование эффективной системы управления инновационным потенциалом промышленного предприятия на принципах инвестиционно-производственного менеджмента: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. экон. наук / Л. А. Панчева. – Орел, 2006. – 19 с.
49. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2755-17>.
50. Семенов А. К. Нормативная чистая продукция и производительность труда / А.К. Семенов. – М.: Наука, 1984. – С. 136.
51. Тютюнник І. В. Methodological approaches to the budget financing of projects under conditions of sustainable development based on the principles of

- public-private partnership / І.В. Тютюник, Ю. Г. Гуменна// Проблеми економіки/Харків: Видавничий Дім «ІНЖЕК». – 2015. – №1. – С. 85-91
52. Тютюник І. В. Кластерний підхід як інструмент стратегічного управління регіоном / І.В. Тютюник, В. Г. Боронос// Вісник СумДУ. Серія “Економіка”. – 2016. – №2. – С. 7-15
53. Шелегеда Б. Г. Економічний потенціал регіону: закони формування і методи оцінки [Текст] /Б.Г. Шелегеда, І.В. Савченко, М.В. Савченко // Схід. – 2003. – №4 (54). – С.28 – 33.
54. Шипуліна Ю. С. Критерії та методика діагностики інноваційного потенціалу промислового підприємства / Ю. С. Шипуліна // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 3. – Т. 1. – С. 58-63.
55. Щербакова О. Л. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку монофункціонального міста : автореф. дис. ... канд. держ. упр.: 25.00.04 – місцеве самоврядування / О. Л. Щербакова. – Запоріжжя, 2012. – 20 с.
56. Экологические налоги [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rus-finans.com/osobennosti-nalogooblojeniya-v-stranah-evropeiskogo-soyza/ekologicheskie-nalogi.php>.
57. Экологические налоги в диапазоне от 1,6 % от ВВП в Испании до 5,7 % в Дании [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.agroru.com/news/702777.htm?print=Y>.
58. Экономический потенциал административных и производственных систем [Текст] : монография / ред. О. Ф. Балацкого. – Сумы : Университетская книга, 2006. – 973 с.
59. The Measurement of Scietific and Technological Activities. Proposed Standard Practice for Surveys of Research and Experimental Development: Fraskaty Manual, Paris. – 1993. – 277 p.